OTTHON A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Kelemen László

Kelemen László

OTTHON A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Tartalom

Életre szóló elköteleződés a népi kultúra mellett
Útban Nyárádszereda felé
Ajtó mögé zárt ünnepek a ’80-as években
A táncházmozgalom margójára
Egy szerelem története
Határok, átkelők
Határ, a másik oldalról
Gyerekkori karácsonyok
Nagykarácsonytól Tamásokig
Év vége, s eleje
Látogatóban
A bizakodásról
Eszéken, Zentán
Idegen földre ne siess…
Glasgowban
Itthon-otthon
Egy másik Nagy Imre
A tévéről
A rádióról
A kommunikációról
Patakok, halak
Hegyszorosok
Hazám
Épületek, torzók
Húsvét
Házak, kapuk
Székely kapuk
Pápalátogatás, Pünkösd

Keresztek, temetők
Énekelni jó
Kicsengettek
Öt nappal a pápa látogatása után, ötven kilométerre Somlyótól
Erdélyi magyar-román tanmese
Régi fényképek
Ökrös Csaba, prímás
Volt egyszer egy zenekar…
A jó mintázat
Fejfák, nevek
Trianon
Nevek, fordítások
Nyugati szél
Egy régi festmény
Erdélyi kórházak
Amerikás magyarok
„Netivel” Amerikában
Népzenei táborok Amerikában
Amerika uszályában
Az ottfelejtett zene
Cigányzene
Zászlók
Ötvenkét hét

Életre szóló elköteleződés a népi kultúra mellett

Ha Mikes Kelemen ma élne, lehet, hogy nem kellene Rodostóig futnia, hogy számkivetettnek érezze magát. Ma már sok olyan hely van a határon túl, ahol nem nagy a különbség, lehetsz rodostói Budapesten, Nagybányán, Szászvárosban, Karánsebesen, Besztercén. Persze, a múlt nosztalgikus felidézése segít ilyenkor ismét honosnak érezni magad, de a történelmi környezeten túl az elmúlt 100 évben alapvetően változott meg minden körülöttünk, és sokszor tűnődöm azon, nem merülünk-e illúziókba, mikor ennek a világnak a szellemi fényét próbáljuk megtartani, keletre a lenyugvó napot visszacsempészni.

A néphagyományról lévén szó, úgy gondolom, hogy évszázados konszenzus van akörül, hogy azt dokumentálni, megőrizni kell. Kiváló tudósaink hosszú sora foglalkozott ezzel, áldozta életének hosszú éveit a gyűjtésre, publikálásra. Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Malonyai Dezső – a sor impozánsan hosszú, egészen a közelmúltban elhunyt Kallós Zoltánig, vagy a még javában dolgozó Pávai Istvánig. Azonban ha ennek a paraszti kultúrának az *éltetése* a feladat, ott már korántsem érzékelhető ez a társadalmi konszenzus, sőt, gyakran hangzik el a vád felénk, akik ezt műveljük, hogy idejétmúltak, múltba révedők, mucsaiak, horribile dictu mocskos nacionalisták lennénk. Nem gondolnak ilyenkor vádlóink Bartókra, a francia művészeti Akadémia egyetlen magyar tagjára, Lajtha Lászlóra vagy a ma is kiváló, népzenéből táplálkozó műveket alkotó Orbán Györgyre.

Látom az időnkénti nagy acsarkodásokat, az értetlenséget vagy egyenesen a sötétlő rosszindulatot. Látom a lelki szegénységet és nyomorúságot, mely a művészet használatának híján az emberekben eluralkodik.

Mi azonban, a hozzám hasonlókkal együtt, akiket táncházas generációnak, vagy nomád nemzedéknek is neveznek, egyszerűen egy életre elköteleződtünk az élő népzene, néptánc, kézművesség, paraszti tudás mellett. Azért, mert a kezdeti élményeink lehetővé tették, hogy megismerjük ezt a világot, mely európai, hiteles, modern (hiszen örökérvényű), lelkünk közepébe férkőzik, minden új művészi nyelvnek kiváló televénye, éltet, kiteljesít, megtart minket lélekben, szellemben. Lehet, hogy a lenyugvó nap fényét látjuk, ha a falvakban elvesző paraszti kultúra végnapjait nézzük. Lehet, hogy a körülöttünk beálló sötét sokakat megtéveszt.

A Nap azonban így is, úgyis, felkel holnap.

Útban Nyárádszereda felé

Nyárádszereda felé tartva a reggeli, ködön átszűrődő napsütésben nagyon könnyű elképzelni a letűnt, régebbi hagyományos világot: az erdők, szelíd mezők, vékony patakok közelében elszórt, vagy útmenti, sorban álló házakból kialakuló kis falvakban. Itt nemhogy az Unió, de még a román világ sem hagyott kívülről mély nyomokat, ha csak a környezetet nézem. Néhol látni egy-egy nyugatira majmolt, idecsöppentett házat, amely kirí a hagyományos környezetből. A lakók a közeli Marosvásárhelyre járnak többnyire, a helyet csak alvóhelynek használják – a vegyikombinát szennye nélküli jobb levegő, a természet közelsége miatt. A többi építmény a szokásos egy-két szoba, konyha típusú ház, ahol a család többnyire a konyhát és az egyik szobát használja, ahogy száz-kétszáz évvel ezelőtt, a „tiszta" szoba pedig vendég híján zimankós raktárként, csak létezik. A falvak szélén a két szoba többnyire bekerítetlen, vakolatlan egy szobává zsugorodik, biztos jeleként, hogy ott cigányok élnek, a nyomorúbb fajtából. Ezekkel éles ellentétben állnak a Gábor-cigányok többemeletes palotái (ilyenekkel a nyugati utazó először Bánffyhunyad határában találkozhatott), ahol azonban, dacára a kitágult fizikai térnek, a család többnyire ugyanazt a konyha-szobát lakja.

A régebbi házakon feltűnő a külső, hagyományos díszítettség folyamatos visszaszorulása: eltűnik a kicsipkézett „tornánc", oromzat, a fal hagyományos színe és festése, sok helyen mindinkább csiricsáré, modern bádogtetők váltják a tájba belesimuló cserepet. Győzedelmeskedik immár a rút célszerűség és haszonelvűség a szépség tekintettel ápolt lelkiségével szemben.

Vajon, az ilyen házakban énekelnek még egyáltalán?

Nem hiszem. S ha énekelnek is, már rég nem azokat az ősi népdalokat, amelyeket az öreg ház megmaradt külső díszei még hallhattak. Már Bartók is, a XX. század elején (akkor még énekeltek a bentlakók), első gyűjtései során azzal szembesült, hogy neki, a városi embernek városi nótákat akartak adni. A Gyergyó-kilyénfalvi párbeszéd című, Geyer Stefinek küldött levelezőlapja a népdalgyűjtői türelem és küszködés rendkívül hatásos dramatizálása, humoros-keserves huzavona a városi, pantallós gyűjtő és a vonakodó, csak műdalokkal előhozakodó parasztasszony között. „Da capo al fine reggeltől estig, hétfőtől vasárnapig! Ezt nem lehet tovább kibírni. Képtelenség! Kitartás, állhatatosság, türelem — pokolba veletek — én meg megyek haza."

Ma a helyzet sokkal rosszabb. Ha kicsi is a hagyományos élettér, ebben a kicsiben már ott terpeszkedik a tévé, a rádió, a modern agymosás, a fentről irányított lét szimbólumaként. Az emberek néznek, hallgatnak, de már

nem énekelnek, még magyar nótát, operettet sem. Passzívan tekintenek ki a világba, idegen sorsokat néznek sorozatban, hallgatják a többnyire érthetetlen, angol nyelvű dalokat és nem foglalkoznak saját sorsukkal, belső hangjaikkal.

Végül is a Nap így is, úgyis felkel holnap.

Ajtó mögé zárt ünnepek a ’80-as években

Olvastam egy érdekes könyvismertetőt, a könyv címe: *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. A fiatalok életstratégiáit próbálják tudományos osztályozással bemutatni, különös tekintettel a kivándorlókra. Jóleső érzés, amikor tudományos alátámasztást nyer egy-egy sejtésünk, ezt éltem meg én is, hiszen erős volt a belső meggyőződésem, hogy azok, akik a lokális kultúrába belegyökereznek, érthetjük ez alatt a zsebkendőnyi Kárpát-medence magyar lokalitását is, nehezebben hagyják el saját életterüket és kezdenek új életet más országban, még ha sokszoros anyagi előnyökkel járna is. A könyv egyik tanulmánya pont ezt bizonyította.

Ez persze a mai szabadság. Akkor viszont, amikor a ’80-as években a fél Erdély, így én is elhagytam „hazámat”, kitelepültem, olyan nagy volt a szorítás, hogy állítom, az eleve reménytelenek és a zsoldosok kivételével mindenkinek megfordult a fejében Erdély elhagyása. Nagyon szomorú, deprimáló időszak volt, fiataljaink ezt már éppúgy nem érthetik, hiszen nem élték meg, mint ahogy az én generációm is csak elvétve (akkor is suttogva) hallott a Sztálin-korszak erdélyi rémtetteiről. Persze, a bezárt ajtók, ablakok mögötti névnapozás, ünneplés (micsoda ellentét, ha belegondolunk) nem csak nagyapáméknak jutott osztályrészül, mi is megválogattuk, nemcsak azt, hogy mikor mit beszélünk, hanem azt is, hogy mikor, mit énekelünk. Ha nem így tettük, a Securitate ténykedésének köszönhetően rögtön utána keservesen megtanultuk a leckét. Olyan is volt, akinek ez az életébe került, akárcsak a nagyapámék idejében. Nagyapámnak a békási vízierőmű felépítésének kényszerfeladata jutott büntetésül, ő ott tanulta meg az ajtóbezárást a mulatáshoz, mások máshol, az én generációm a kolozsvári Palocsay kerti mulatozáson, a Szent Anna tavi önfeledt táborozásnál és egyéb jónak induló alkalmakkor sajátította el a bezárt szájú ajtók technikáját, miután hetekig, hónapokig járt a szekura, vagy azok utána. Sok embernél a mai napig húzódó sorstörést, újra és újra visszatérő rémálmokat, vagy örök gyanakvásban élést „hagyott” az a rendszer, amelynek nyúlványai, mint tengeri szörny a hajótöröttet, fuldoklásba rántanak, és máig nem engednek szabadon lélegezni. Viszont sokunkat megtanított arra is az az „átkos”, hogy ne féljünk, vagy ha fé-

lünk is, uralni tudjuk félelmeinket. Hogy a szabadságunk legfőbb ellensége a belső félelem, nem a külső fenyegetés, jöjjön az akármilyen körmönfont formában.

Megtanultuk akkor: ha elveszel is, nem mindegy, miképpen veszel el, és miképpen győznek le, ha legyőznek, jóllehet a Nap így is, úgy is felkel holnap.

A táncházmozgalom margójára

Kedves Olvasóm, aki talán elvergődtél az elmúlt három hétben bakugrásos gondolatmeneteim hátán idáig, joggal kérdezheted most: ki ez az ember, milyen kényszer hajtja, hogy felvette magára a minden héten írás keresztjét? Ez nekem arra azért jó, hogy legalább leírom gondolataimat, tapasztalataimat, melyek nap, mint nap foglalkoztatnak, amelyek tulajdonképpen életem, munkám motorjai. Hátha az így hetente kiizzadott írások valakinek hasznára válnak… Nagyapám mondta, mikor ki akartam dobni a kenyér maradékát: „ne pazarolj, add oda né, a tyúknak! Felszedi, és legalább van valami a begyében."

Tehát ki is vagyok én, kedves olvasó?

Nos, most talán mindegy is, hogy olyan, akinek „egyik lába erdélyi, másik magyarországi". Szíve viszont azé a paraszti kultúráé, mely őseit, ameddig csak vissza tudtak emlékezni, megtartotta székelynek és magyarnak. Mert, ahogy Andrásfalvy Bertalan mondta egyik beszédében: „A népművészetet, a néphagyományt ápolnunk kell… – szokásunk mondani. (…) Így javítanám: nem ápolni kell, hanem meg kell tanulni, majd az ápol minket." Sebő Ferenc pedig: „A hagyományt nem ápolni kell, hisz nem beteg. Nem őrizni kell, mert nem rab." Tehát tanulni és művelni kell, gondoltuk mi is tizenévesen, mikor a bűvöletébe estünk.

Minket, az első táncházas generációt a paraszti néphagyomány, azon belül a népzene és a néptánc pont azzal az anakronisztikusnak tűnő szabadság- és művészet-élménnyel fogott meg, amely még abban a súlyos kommunista korszakban is a mienk volt, üdítően friss, modern és utólag visszatekintve, gerinc-erősítő. Hiába voltak központilag elrendelt és levezényelt néptáncfesztiválok, *Megéneklünk Románia*, mi oda is elmentünk a kis táncházas kamaraegyüttesünkkel, mellesleg néhányszor még első díjakat is kaptunk, és nem mellesleg, hivatalosítottuk a rendszeres táncházunkat azzal az indokkal, hogy „táncpróbákat" tartunk. Szintén a táncházak következménye lett az is, hogy létrejött egy olyan közösség, amelyre jóban-rosszban számítani lehetett. Noha a szeku kezdettől figyelt, sokakat behívatott, és emiatt a bizalmatlanság sokszor felütötte a fejét közöttünk,

mégis sokszor volt olyan is, hogy egyik megvárta a másikat a sarki kocsmában, míg az a szekun izzadt, csekély, de annál fontosabb biztonságérzetet adva a bajban lévőnek. „Nem vagy egyedül" – sugallta a gesztus – „összetartozunk". Olyan is volt, aki a baráti körben tudatta, hogy elbukott. „Ne beszéljetek előttem, alá kellett írnom, beszerveztek" – erre a mondatra is van példa az emlékeimben.

Ez a közösség – bár már sokan elmentek közülünk egy másik buliba, vagy hitehagyottan, sorsuktól rángatottan abbahagyták – a mai napig is találkozik a táncháztalálkozókon, mint mások az osztálytalálkozókon, ha pedig segítségre van szüksége valamelyikünknek, a többiektől megkapja..

Nekünk ugyanaz a Nap kel fel holnap is.

Egy szerelem története

Számtalan történetünk van a szekus vegzálásokról, ezeket akkoriban szűk körben el is meséltük egymásnak, talán, hogy a bennünk képződött szorongást, félelmet levezessük. A nyomás kezdetben a vezetőinken volt, de fokozatosan átterjedt át a táncházmozgalomban érdemi munkát végzőkre is, és elkezdődött a hatalom behívatás-nyilatkozatírás-beszervezés/büntetés háromszögében zajló, az emberi kapcsolatokat gyanakvással megtöltő, munkát ellehetetlenítő gyilkos játéka.

Hadd meséljek el egy akkori tipikus történetet.

Három kolozsvári táncházas elhatározta, hogy 1982 újévének első, nagy havas napjaiban elmegy a csángómagyarokhoz gyűjteni. Csatlakozott hozzájuk egyikük barátnője, egy amerikai állampolgárságú magyar lány is, „szereztek" benzint (nem lehetett kapni) és elutaztak Moldvába. Második nap rajtuk ütöttek gyűjtés közben és bevitték őket Bákóba, a szekura. Mindenüket elszedték, iratokat, felvevőket, fényképezőgépeket, egyenként hallgatták ki őket egész nap, majd elküldték őket iratok nélkül a helyi szállodába aludni. Másnap reggel folytatták a kihallgatást. Harmadnap reggel egyiküknek eszébe jutott, hogy van egy pótkulcs az autóban, és elhatározták, hogy megszöknek. El is indultak kerülő úton Erdély felé, mert tudták, hogy figyelik az utakat is. Közben megálltak, és feltették az amerikai állampolgárt egy Bukarestbe induló vonatra, hogy kérjen védelmet az amerikai nagykövetségtől. A többiek sikeresen eljutottak Marosvásárhelyre, ahol először Sütő Andrást keresték meg, tanácsot, védelmet kértek tőle, majd egy ismerős ügyvédhez kopogtattak be. Ahogy elhagyták az ügyvéd házát, már várták és letartóztatták őket, bevitték mindhármukat a szekura, egyenesen a parancsnokhoz. Számbavették őket, és rögtön az amerikai állampolgárt keresték, majd mikor megtudták, hogy az amerikai követségre ment, kitört a botrány. Hosszas telefonálás

után, már jóval udvariasabb hangon megkérték őket, hogy menjenek vissza Bákóba az irataikért és „felejtsék el”, hogy ott jártak. Még külön benzint is adtak nekik az útra. Barátaink halálfélelemmel és rendőrségi felvezetéssel indultak vissza Bákóba, féltek, hogy a hegyi utakon egyszerűen letolják őket egy szakadékba. Csak utólag tudták meg, hogy az amerikai lány életük megmentője lett. Ő ugyanis sikeresen eljutott a követségre, ahol éppen a kisebbségi jogvédő, Tom Lantos amerikai szenátor is tartózkodott, akit másnap hivatalosan fogadott Ceauşescu. Lantos természetesen azonnal tiltakozott, és fenyegetéseinek hatására elengedték a barátainkat, és úgy tettek, mintha semmi sem történt volna. Ezek az emberek azonban attól kezdve nem kaphattak útlevelet és tevékenységüket állandóan figyelték. Az amerikai magyar lány pedig elveszítette szerelmét…

Határok, átkelők

Aki ma járja az ártándi vagy a biharkeresztesi átjárót Románia felé, el sem tudja képzelni, milyen vegzálásoknak voltunk kitéve ott, még a ’90-es évek elején is. Mindkét oldalon. Az akkori helyzetről ma az ukrajnai határátkelőknél alkothatunk magunknak halvány benyomást, nemcsak a várakozás hosszúságáról, értelmetlenségéről, hanem a lelkiállapotunk hullámzásáról is: a csüggedt beletörődéstől a megalázottság dühéig az érzések széles spektrumát megvilágítva. Persze, a szocialista hiánygazdaságban biztos sokan voltak, akik csempészettel akartak maguknak jövedelmet teremteni. Én is láttam egyszer, amint a határátlépés után gyors suhancok állították fel egy pillanatra a vagon fülkéinek elgyötört lakóit, akik megkönnyebbülve meredtek a Váradról feléjük száguldó sötét éjszakába (kivilágítás a településeken nem volt). Boszorkányos gyorsasággal szerelték le a fülke fejtámláit és szedték ki egy nagy zsákba a mögöttes üregből a negyedkilós kávékat, majd tűntek el a szajréval, hogy még felocsúdni sem volt idő. Vagy az is szokványosnak számított, hogy a „vámolás” vége felé mind nagyobb csoport gyűlt össze a határállomás ridegfehér lámpái alá, összetömörülve csomagjaival, mint kávéfőzés után a zacc. A leszállítottak reményvesztett csapata, akikről soha nem lehetett tudni, hogy valóban csempészet miatt szállították le őket, vagy csak egyszerűen megtetszett az árujuk valamelyik tisztnek, netán politikai okok miatt nem engedték őket be az országba.

Nem is tudnám megmondani, hány ezerszer vagy tízezerszer jártam arrafelé. A nyolcvanas években az volt az érzésem, hogy a fél Magyarország az erdélyiek ellátásával foglalkozott szabad idejében, és a legtöbben emberbaráti szeretetből, hiszen látták azt a nyomorúságot, amivel nekünk ott túl, nap mint nap együtt kellett élnünk. A megalázottságot, hogy nem

volt elég a jegyrendszer megszorítása, még azért is kínlódni kellett, hogy a kiadott cetliken ne írják át a nevünket negyedévente románra. Hogy hiába volt a cetli, ha nem volt már áru, amire beváltsd. Hogy hiába volt autód, ha ott parkolt üres tankkal hétszámra a benzinkútnál a sorban. Hogy hiába akartál legalább arra a kétévenkénti engedélyezett külföldi útra kiszabadulni, ha nem adtak útlevelet, vagy nem váltottak pénzt. Csempészett ezért mindent mindenki, aki onnan egyszer kijutott: üveghalat és széki kendőt, csergét és cserepet. Visszafelé pedig: könyvet és lemezt, Trapper farmert és cipőt, szappant és kávét.

Ezért is volt eufórikus, amikor végre lelőtték a „szeretett vezért": ugyanaz a Magyarország indult meg azonnal a segélyszállítmányokkal a megnyílt országhatáron át a kifosztott, didergő, de végre a szabadság vak mámorában ujjongó Románia felé.

Bár a mai világ már rövid ésszel elfeledte, az én generációm nem tud elég hálás lenni ezért az igazi Magyarországnak.

Határ, a másik oldalról

A nyolcvanas években már tömegessé vált a magyarok kivándorlása Erdélyből. Noha a szekusok lehazaárulóztak a „kihallgatáson", hogy miért hagyjuk el szeretett mostohánkat, a szocialista Romániát, érezhető volt, hogy nem bánják ők ezt egyáltalán.

Míg korábban a kivándorlási kérelem egyet jelentett a munkahelyről való kirúgással, az állampolgárság elvesztésével, az évtized második felében már ezt a fáradtságot sem vették, túl sokan voltunk, akik mentünk. Nem csak a magyarok „árulták el a hazát", a szászok, svábok a maguk fegyelmezett módján már korábban kivonultak, a zsidók szintúgy. Ismertem olyan félzsidó családot, ahol felpakolták a hetvenéves székely nagypapát is, úgy mentek Izraelbe… Későbbi izraeli turnénkon furcsa volt, de nem lepett meg, hogy könnyen boldogultam románul és magyarul is az ottani kóricálásaim alatt, annyian voltunk erről a tájékról.

Mikor végre '86 októberében kiengedtek, úgy éreztem, hogy a kivándorlók és a csempészek akkori emblematikus vonata, a Balt-Orient a szabadságba visz. A határon még utoljára megtapogatták a lábam közét, feltúrták a váltás ruhát a hátizsákomban, hátha hazaárulóként még valami veszélyeset vagy értékeset ki akarok csempészni a különleges alkalommal, amikor elhagyom szülőföldemet. Aztán megérkeztem Budapestre, és itt hamar belebotlottam a szocialista baromfiudvar kerítésébe, amely sokkal tágasabb volt, mint az a rácsos disznóól, amelyben addig éltem. Ez egy vidám szocialista baromfiudvar volt. Azon, hogy egyesek simán leromá-

noztak, csak mert Romániából jöttem, hamar túltettem magam. A sok segítőkész, kedves ember hamar elfeledtette ezt, gyorsan lett munkahelyem és keresetem is.

Akkoriban viszont még létezett a KEOKH, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal, az akkori Népköztársaság (Andrássy) úton, ahová az egyéb külföldiekkel együtt, nekem is be kellett jelentkeznem, a román „világútlevelembe" (írta benne, hogy a világ összes országában érvényes) úgynevezett „ablakot" kellett kérnem. Anélkül, hiába volt világútlevelem, nem engedtek sehova. Melléje pedig meg kellett szerezni a célország beutazási engedélyét vagy vízumát is. Az utazós praxisomban csak egyszer fordult elő, hogy ez sem volt elég: Potsdamban, Nyugat-Berlin előtt a keletnémet határőr azt találta mondani, hogy igaz, hogy ez egy világútlevél, igaz, hogy benne van a nyugatnémet vízum is, de ő nem enged be, mert Nyugat-Berlin nem egy ország. Így aztán a zenekarom nélkülem ment koncertezni, én pedig egy buszmegállóban vártam, míg valaki értem jött éjjel és a Checkpoint Charlie-hoz kerülve bevitt az országba.

Visszatérve a magyar „ablakhoz": egy hete vártam már az engedélyre, mikor váratlanul otthon meghalt szeretett nagyapám. És könyöröghettem, próbálkozhattam, a nagy szabadságból nem engedtek haza a rácsok mögé, a temetésére a magyarok…

Gyerekkori karácsonyok

Mintha egy másik korszakban töltöttem volna a gyerekkorom. A helyszín, Gyergyóditró, Pesttől hatszáz kilométernyire keletre, ahova már a reformáció szele sem ért el. Akkoriban még üdítően őrizte természetközeli romlatlanságát: a patakban pisztrángok, pérek éltek, amelyeket gombostűből gyártott horgokkal igyekeztünk kifogni. A műtrágyát hírből sem ismerték, csak a „ganét", amit nagyapámék szánnal hordtak ki téli időben a földekre. Frissen fejt langyos tejet ittunk, kemencében sütöttük a kenyeret, és sízés közben volt, hogy megkergettek a farkasok.

Édesapámtól kaptam karácsonyra az első pár sílécet, ő készítette kőrisfából. Jováki Péter keresztapjának asztalosműhelyében leszabta, majd a mosófazékban felfőzött vízben ügyesen meghajlította az orrát. „Bindungot" (kötést) rá már az üzletből kaptam. Nagyon büszke voltam rá, mert az üzletben kapható dolgoknak nálunk akkor sokkal nagyobb értéke volt, mint a házilag elkészítettnek, hiszen pénzért vették, az pedig a falusiaknak kevés volt. Ezért aztán vágyakozva néztem városi unokatestvérem bolti traktorját, nekem csak egy házilagosan, apám által fából faragott jutott, noha gyermekként traktorista akartam lenni. A karácsonyi ajándékok is ennek jegyében készültek, többnyire szüleim munkáját dicsérték:

anyám kötött, horgolt, varrt, apám faragott, fúrt, felújított. Nem volt szokás a nagy ajándék, s ha boltból kaptuk, még ha egyforma is volt a garbó az unokatestvéremével, akkor is emlékezetes maradt.

Nálunk a karácsonyfát s az ajándékot még a Jézus megszületését jelentő Angyal hozta, nem a télapó, Jézuska vagy egyéb cukiságok. Előtte édesanyám bőszen takarított, mosott, kézzel, lent a pincekonyhában. A kimosott nagyobb darabokat aztán a patakra hordtuk öblíteni, sokszor a csattogó hidegben, a vastag jégbe vágott lékhez. Egyik első karácsonyi emlékem is a pincei mosáshoz kapcsolódik: egy fehér toll libegett le elénk a pincébe, s én rohantam veszettül felfelé, mert biztos voltam benne, hogy

az angyal hullatta el a szárnyából, miközben nálunk járt, s én azt elmulasztottam. Édesanyám kacagva botorkált utánam, s a felső, tisztaszobában, melyet erre az alkalomra befűtöttünk, ott állt a gyönyörű szép karácsonyfa…

Karácsony szombatján, vagy vigíliáján nálunk nagy eszem-iszom sem volt, csak az éjféli mise után. Később persze ez megváltozott, miként a kántálás is: gyerekkoromban még énekelni is korcsoportonként jártunk, kezdtük mi gyerekek, aztán a legények fejezték be a lányos házaknál. Én nagyobbacska koromban sokszor a hegedűt is vittem, s gémberedett ujjakkal, de boldogan kísértem az éneket. Süteményt, cukorkát (nagyapám szerint „bombócot") kaptunk, néha pénzt is, így nem bántuk egyáltalán, hogy a felnőttek böjtölnek. A legnagyobb boldogság pedig az volt, ha megengedték, hogy a tisztaszobában, a forróra fűtött csempekályha és az illatozó fenyő mellett aludjunk a reggeli ünnepig.

Nagykarácsonytól Tamásokig

A karácsonyi ünnepek voltak Ditróban a család életében a legnyugodtabb napok, noha apáméknak munkába kellett menni, ha hétköznapra esett. Mi azonban otthon lustálkodtunk, tennivalót se nagyon bíztak ránk, így lehetett játszani, szánkázni („ródlizni"), kezdetben ott, a Kelemen-dombon, nagyobb korunkban pedig távolabb, a Csacsa nevű dombon, a régi temetőnél, vagy a Martonka patak völgyében, a Margit keresztnél. Csúszkálni is nagyon szerettünk a befagyott patakon, bár szidtak az öregek, hogy tönkretesszük az egyetlen téli cipőnket. Később, mikor már kaptunk cipőre erősíthető korcsolyát („gliccset"), korcsolyáztunk is, vagy a patakon, vagy édesapánk által az udvarba vékonyan kiöntött, hóval körülhatárolt jégen. Ahogy nagyobbacskák lettünk, a községi korcsolyapályára is leengedtek, ahol parázs hokimeccseket vívtak az összeverődött gyerekek, persze, házilag barkácsolt hokiütőkkel.

Étel-italban akkor is ez az időszak volt a leggazdagabb, ráadásul, ha hazajöttek a szüleink, szinte minden nap vendégségbe jártunk, hiszen ekkorra estek a leggyakoribb keresztnevek: István, János, Tamás. Mindkét nagyapámat Tamásnak hívták. Akkoriban nem gyakran ünnepelték még a születésnapokat az öregek, hiszen otthon szültek az asszonyok, s akkor írták be az újszülöttet, mikor valaki elballagott és bejelentette. Kerekedett ebből vicces történet is, amikor a boldog nagyapára bízták a bejelentést, aki két kocsma között elfelejtette, hogy milyen nevet bíztak rá, és a család csak a gyerek iskolába íratásánál döbbent rá, hogy akit ők addig Bélának szólítottak, anyakönyv szerint Bálint…

Nagyapámék is ekkor ünnepelték, sokszor egy asztal mellett, nevük napját, hol egyiknél, hol másiknál. Ilyenkor a karácsonyi étkek mellé már nagyapám gyümölcsboraiból is jutott bőven. Ribizli- és egresbor is volt, amiből nekünk is adtak egy-egy gyűszűnyit. A vidámság pedig rendszeresen eljutott arra a fokra, amikor engem elküldtek a hegedűmért, majd bezártak ajtót-ablakot, és kezdődött a nótázás, amit én kellett kísérjek. Többnyire magyar nótákat énekeltek, népdalokat, olyanokat, amelyekben benne volt az elveszett haza fájdalma, a háború tragikuma: épp úgy előfordult a *Volt egyszer egy hadnagyocska*, *Doberdó*, *Honvéd a Hargitán*, mint a szerelmes, ősi pentaton népdalok.

Ha pedig bosszantani, incselkedni akartak velem, bekiabáltak: „muzsikusunk olyan vagyon, / az orrából foly a takony" – amitől én persze nagyon megsértődtem az elején és abbahagytam a muzsikálást, de később megértettem, hogy nem bántani akartak, csak jókedvük csermelye dagadt arra a méretre, amely már engem is elsodort sértődésemmel együtt. Persze, kiengeszteltek hamar, de a mai napig emlékezetes maradt a máshol soha nem hallott csujjogatás.

Év vége, s eleje

Ahogy így gyerekkorom téli ünnepköri emlékeit idézem folytatásokban, a névnapozás mellett karakteres emlék még ebből az időszakból az aprószentekelés is.

Apró szentek azok a két évesnél fiatalabb fiúgyermekek voltak a Biblia szerint, akiket Heródes megöletett, hogy egyben Jézust is elpusztítsa, csakhogy a szent család elmenekült Egyiptomba. Ezen a napon a gyergyai „szentföldön" (azokat a területeket illették ezzel a viccesnek szánt névvel, ahova nem jutott reformáció) viszont a „vérengzés" a nőket érte, mert őket korbácsoltuk meg ízlés és érzelem szerint, hol simogatva, hol keményebben. A feladat úgy kezdődött, hogy először is fonni kellett egy hatfonatú korbácsot, az „aprószenteket". Nekem az elsőket édesapám fonta, aztán nagyapám megtanított rá, hogyan kell. Fagyos, de hajlékony fűzfavesszőket vágtunk, megpuhítottuk tűzön, kötöttünk egy istenes bogot a vékonyabbik végükre, amellyel, ha akartuk, igazán csípőset is lehetett suhintani, és fontunk egy 40-60 centis korbácsot, amelynek a végét piros pántlikával kötöttem el, ha el tudtam csenni nagyanyám varrógépéből. Az aprószentekelés is korosztályosan történt: gyerekként mi csak napvilág járhattunk a lányvadászaton, ellentétben az ifjakkal, akik a sötétet várták. A lányok pedig a verésért hálából szalagokkal díszítették a „szerszámot". Mondókát nagyapámtól kaptam: „Aprószentek, szent Dávid / Pénzben

járjon bokáig/nyolcvanéves koráig". Aztán: „Dávid, Dávid, / korcsolyázik / korcsolyája elromlott / fúrja-faragja / mégis faragatlan hagyja." Az elsőt még értettem, bár pogány jókívánságok voltak és semmi közük nem volt a kicsi szentekhez. A másodikat viszont végképp nem: Izraelben, azt hiszem máig, nem nagyon adnak el egyetlen korcsolyát sem. Vagy: hogyan lehet úgy faragni, hogy valami faragatlan maradjon? Ezt a boszorkánysággal hoztam összefüggésbe, mint ahogy az se a kereszténységgel, hanem inkább a termékenység-varázslással rokon, hogy újév napján házról házra járva szemes búzát szórtunk a szoba sarkaiba, ilyen mondókákkal:

„Ebben az újévben minden jót kívánok, / Ahová csak lépnek, nyíljanak virágok. / Még a hó alatt is virág nyiladozzon, / Dalos madár zengjen minden rózsabokron. / Minden jó, minden szép legyen mindig bőven, / Szálljon hát az áldás az új esztendőben."

Hasonlóképpen kívánok most is, minden kedves magyarul olvasónak boldog új évet!

Látogatóban

A Karácsonyi időszak a látogatások ideje. A család mellett, ünnep múltán sorra kerülnek a barátok, ismerősök is. A segítségre szorulóknak is több figyelem jut talán.

Erdélyi utazgatásaim alatt sokfelé megfordultam, sok utat bejártam, de ahhoz képest, hogy sok ezer falu száguldott el mellettem az autó ablakában, kevés helyen álltam meg körülnézni. Biztos az olvasók is így vannak ezzel, időnként az elszaladó tájból felbukkan a gondolat: de jó is lenne megállni, körülnézni, megismerni, embereket, templomot, falut.

Mezőségen számtalanszor utaztam át, sietve Gyergyóba, haza, hiszen Budapestről ez volt a legrövidebb út. Ilyenkor csak vágyakozva néztem a zenei gyűjtéseim során bejárt falvak tábláit, mint Magyarszovát, Magyarpalatka, Báré vagy Mezőszilvás, Örményes. A klasszikus, az erdélyi Mezőséget átszelő út Apahidán válik le a Kis-Szamos völgyéről és fordul keletre, hogy aztán Szászrégennél a Maros völgyébe becsatlakozzon. A „Holt-tenger" – ahogy az elnevezés Makkai Sándor regénycíméről közismert lett, Mezőségre nem csak azért találó, mert réges-régen valóban tengerfenék volt e táj vagy, mert régen kiirtották az erdőket és azóta a kopár dombokat folyamatosan eszi az idő, de azért is, mert ezt a vidéket is szinte teljesen elpusztította a tatár, büntetésül Rákóczi György lengyelországi hadjáratáért. A beköltözött románok mellett azóta kisebbségbe szorult magyarok élnek ezen a tájon, nehéz körülmények között, hiszen a föld sovány, gyárak nincsenek, ingázni kell, vagy elköltözni. Nagy fába vágja

a fejszéjét, aki ezen a vidéken élőkön akar segíteni, ezért is fontos, hogy egyik oldalról a válaszúti Kallós Zoltán Alapítvány, másik oldalról a magyarfülpösi Szivárvány Alapítvány (www.szivarvany.ro) vágott bele az itt mélyszegénységben élő gyerekek segítésébe.

Magyarfülpös kilenc kilométerre fekszik Szászrégentől, ünnepek utáni utam odavezetett. Régi, XIII. századi templomát érdemes megnézni, bár felújításra vár.

A református lelkész, Ady István és felesége viszi néhány munkatárssal az alapítványt. Még a táncház hőskorában végeztek Kolozsváron, onnan az ismeretség, majd Fülpösre kerültek. Azóta is segítik munkánkat a hagyományos kultúra élő megőrzését, továbbadását, mi táncházasok pedig nekik próbálunk segíteni: a vásárhelyi Világló Egyesület fog velük ezen együtt dolgozni az idén . Utoljára Pallagi Pali kollégám temetésén

találkoztunk vagy tíz éve, Ady István adta meg jó barátjának akkor a végtisztességet az óbudai temetőben. Az általa vezetett Szivárvány Házhoz ma 51 nehézsorsú gyerek tartozik, a nagyobbak Régenben laknak, a kisebbek Fülpösön. Kitartó munkájuk sok nehézséggel jár, akad, aki gyanakvással nézi őket, akad, aki irigységgel, de sokan segítenek is.

Minden jóakaratú és segítőkész embernek figyelmébe ajánlom tevékenységüket, csakúgy, mint a válaszúti Kallós Alapítványét (kallos.org.ro).

A bizakodásról

Felújítják a Moszkva kávézó épületét Nagyváradon – olvasom az erdélyi sajtóban (https://foter.ro/cikk/20190116_budapest_moszkvat_is_megmenti_kulturalis_kozpont_resze_lesz_a_kultikus_moszkva_kavezo).

Túl a kicsit sikamlós címen, azért kaptam fel a fejemet, mert Váradon ebben a kávézóban rendezik az egyetlen rendszeres táncházat. Sajnos, hozzászoktunk már, hogy nagyfelújításon átesett terekből a táncházak és a táncházasok ki szoktak szorulni. Lehet, hogy csak azért, mert a felújítók szerint ez a kultúra és művelői már nem illenének bele a színvonalasabb, rendbetett új terekbe. Lehet, hogy egyszerűen csak ürügyet keresnek ennek a számukra veszteséges, vagy lenézett programnak az eltávolítására, mint azt tették még 1984-ben is Kolozsvárott, a CFR klubban, ahol a felújítás alkalmat adott a táncház betiltására is. Pedig a táncház is jól érzi magát egy jól megformált, friss, új térben, bizonyíték rá a Hagyományok Háza Corvin téri felújított épülete, ahol nemrég indult újra a tánctanítás és a táncház.

Aztán eljutottam a kommentekig, és még jobban elkedvetlenedtem. Ugyanazt láttam itt is, mint Magyarországon: a kishitűséget, a gyanakvást, azt hogy ismét átvernek, hogy akarhatsz te bármennyire is jót, úgyis

csak a megalázottak gyanakvásával találkozol, hogy hol van az éppen aktuális történetben a becsapás, a lopás, az emberek megvezetése. Lehet az akár sikertörténet is, senkit nem érdekel. „Hány lélegeztető gépet lehetett volna venni abból a támogatásból?" Ez az egyik első közhely-kérdés mindig, ha kulturális célokra fordítunk komolyabb summát. A Semmelweis emlékév is megkapta a magáét, hogy miért az emlékét próbáljuk megőrizni, sok pénzből, miközben a kórházakban nincs ez meg az meg amaz.

Szomorúan látszik ezekből a jelekből lelki sivárságunk, világunknak az anyagiak felé való végzetes fordulása. Pedig: „Nem csak kenyérrel él az ember" – mondta Jézus a kísértőnek, de Churchill is sokszor kiállt a kultúra alapvető fontossága mellett, noha gyakran idézett mondatát soha nem mondta el. (A második világháború alatt a brit parlament a hadi költségek miatt meg akarta szüntetni a művészet támogatását. Válaszként a legenda szerint Churchill azt kérdezte: „De akkor miért harcolunk?").

Lehet, hogy nem ildomos saját példát is előhozni, de tisztességből szüleim iránt leírom: édesapámék, ha az anyagiak játszották volna a főszerepet gondolkodásukban, nem fizettek volna havonta egy fizetésnyit, hogy fiúk Marosvásárhelyen és Kolozsváron tanuljon. Nekem ugyanis soha nem adtak ösztöndíjat, noha mindvégig jó tanuló voltam. A gondolatot kitágítva: meggyőződésem, hogy az Európai Unió, ha a kezdetektől nem csak egységes gazdasági övezetként határozta volna meg önmagát, hanem egységes kulturális térként is (mint ahogy az is volt még akkoron), ma nem itt tartanánk.

Hátha mégis jó táncházak lesznek a gyönyörűen felújított Moszkva kávézóban!?

Eszéken, Zentán

Kárpát-medencei kalandozásaim most délre vittek, Eszéken és Zentán volt dolgom, ami alkalmat adott az itteni magyarok helyzetének röptében való áttekintésére is. Horvátországról nekünk, magyaroknak nem a hó és a fagy szokott eszünkben jutni, hanem a forró tengerpart, mégis most komoly télbe csöppentem. A behavazott táj, az üres utcák azt a rémálmomat juttatták eszembe, hogy, talán 50 év múlva ezek a falvak teljesen elnéptelenednek, a megmaradt magyarság a többi nemzettel együtt városokba szorul. Sajnos errefelé is mind kevesebben vagyunk mi, magyarok, bár az elvándorlás, a fogyás kicsit lelassult. Az sem köztudott, hogy a szlovéniai, lendvai hatezres magyar közösség mellett Horvátországba is szakadt egy darab belőlünk. Tíz megyében vagyunk ott szétszórva, de legtöbben, mintegy tízezren a Drávaszögben, a Dráva és a Duna találkozásánál, il-

letve Szlavóniában vannak. Ott található az a két falu is, amelynek szenvedései a szerb–horvát testvérháborúban, a magyar sajtóban is napi szinten megjelentek: Kórógy és Szentlászló.

A horvátországi magyar közösség soha nem fogja kiheverni, mint ahogy a szerbiai sem, ezt a háborút. Az elvándorlás akkor, a menekülléssel kezdődött és azóta is tart. Most már inkább a szerbek és a horvátok vándorolnak el Nyugatra az azonnali jobb élet reményében, a magyarság kitartóbb, Magyarország pedig dicséretes módon, mindent igyekszik segítségként megadni a helyben maradáshoz. Az elvándoroltak utánpótlása pedig délről jön, például Bosznia-Hercegovinából. Hasonló tehát a helyzet, mint Erdélyben, ahol az elvándorolt szászok helyét sötétbőrű déliek vették át, anélkül azonban hogy azt a kultúrát, melyet a szászok 900 év alatt kialakítottak, elsajátították volna. Így lesznek aztán itt is, ott is, megműveletlenek a korábban teraszosított domboldalak és foglalja vissza a természet a másvallásúak, más civilizációban felnőttek által használhatatlannak ítélt épületeket, templomokat.

„9. De mások költöznek a házba! / 10. sírva, vagy éppen hahotázva, /s ott tesznek-vesznek még sokáig, / (…) / 12. kiosztják le nem élt idődet; / nappalaid és éjszakáid" – írta Szőcs Géza valamikor a nyolcvanas években, és a „Dal a kolozsvári fiúkhoz" ma, itt Szerbiában és Horvátországban is érvényesnek tűnik. Az ittmaradottak azonban konok, a helyi kultúrába kapaszkodó kitartással tesznek sorsuk jobbrafordulásáért. Az eszéki Magyar kulturális és oktatási központban csakúgy, mint a zentai Bolyai tehetséggondozó gimnázium mellett épülőben az új kollégium, ahova össze tudják gyűjteni a szórványból a gyerekeket és nem kell majd őket utaztatni. Jelenleg Zentán 170 diák tanul, Eszéken az óvodában körülbelül ötven, az általános iskolában negyven, a középiskolában hatvan diák kap képzést. Ha ez a munka ilyen ütemben, energiával és helyi elkötelezettséggel folytatódik, nem kell féltenünk errefelé a magyarságot.

És akkor Szőcs Géza látomása is a múlt költői leképezése marad, nem a jelen, és nem a jövő.

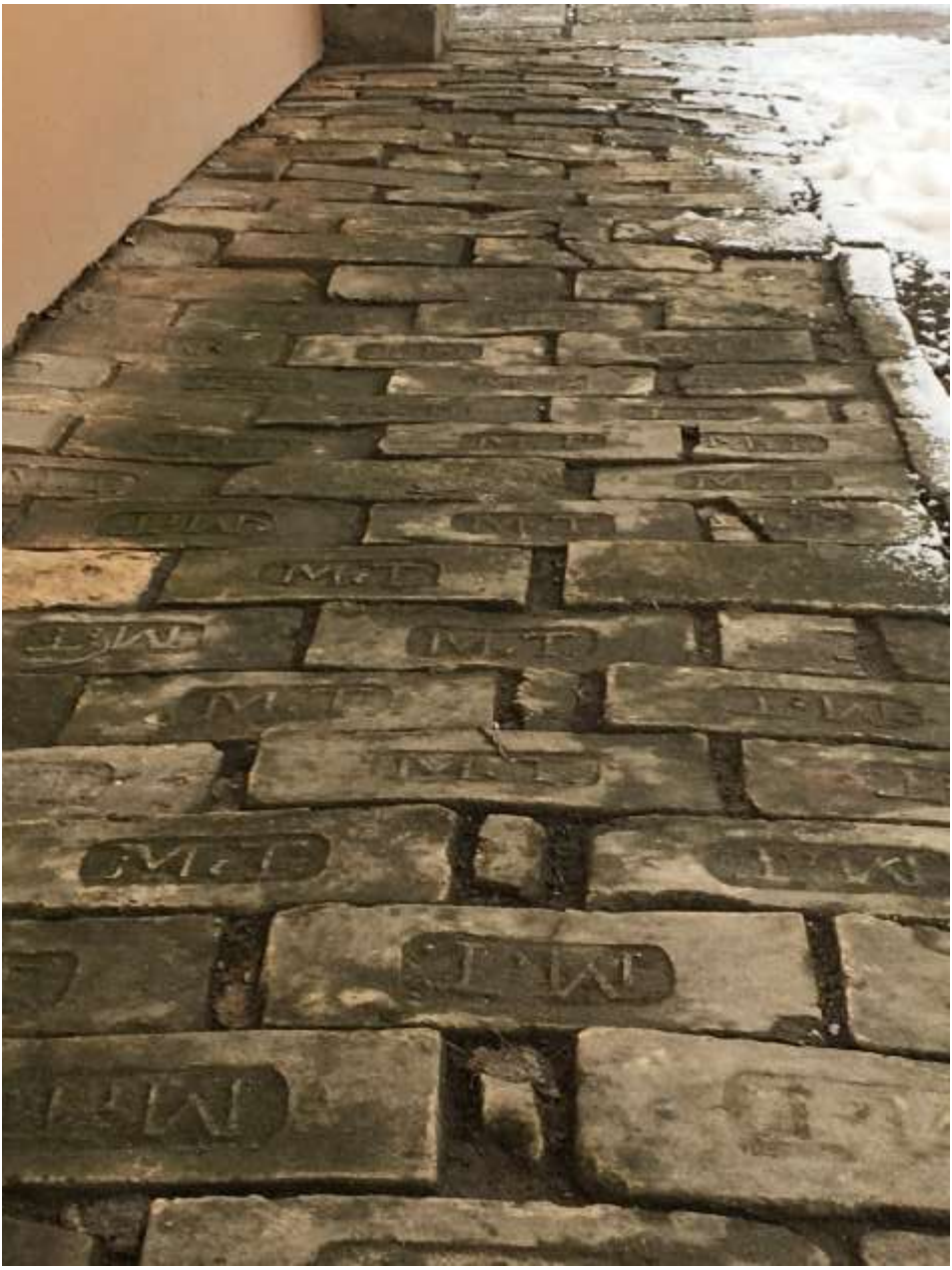

Régi téglák Zentán a járdában

Idegen földre ne siess…

Szeretem hazámat. Túl a kijelentés közhelyszerű és egyáltalán nem „trendi" voltán, talán az is magyarázatra szorul (még magamnak is), hogy egy olyan országot váltott ember, mint én, aki 26 évet élt egyik, majd 32 évet egy másik országban, hogyan gondolja az egy hazát, amelyet szeret, hozzá ragaszkodik. Amikor eljöttem az egyikből, Király László szavaival vigasztaltam magam: „a haza magam vagyok" – írta magyarországi kitelepülésekor. Ugyanakkor sokat jelentett, hogy a „két hazát", Erdélyt és Magyarországot kulturálisan egynek érhettem meg, mindkét helyen ugyanazt a tevékenységet végeztem, zenével, népzenével, a sajátommal foglalkoztam, csak akkoriban Erdélyben ez sokkal nehezebb volt. Mikor Kallós Zoltánnak, akiről tudtuk, hogy erősen kivándorlás ellenes, félve bejelentettem kitelepülési szándékomat, elgondolkodott, majd azt mondta, mérlegeljem azt, hol tudok jobban használni „közös ügyünknek" (mindig ezt a kifejezést használta, még a könyvdedikációknál is legtöbbször). Kitelepülésem után is gyakran látogattam őt, soha nem éreztette, hogy rosszul döntöttem, szerencsére. (Zoli bácsi egyik legszebb éneke egy gyimesi keserves, az *Idegen földre ne siess*: https://www.youtube.com/watch?v=NAuZpEtgLZ8).

Zenészként aztán sok országot bejártam, hosszú heteket, néha hónapokat töltve idegenben. Távolról, például. Amerikából nézve pedig szinte semmi értelme nincs annak a distinkciónak, hogy erdélyi, vagy magyarországi magyar, az amerikaiak ráadásul állandóan össze is tévesztik Budapestet Bukaresttel, velünk is előfordult, hogy a vízumainkat a bukaresti amerikai követségre küldték.

Amikor messze vagyok, akkor érzem meg leginkább hazám hiányát. Kezdődik a magányosság érzetével, folytatódik az otthoni konvenciók hiányával (például amikor le szeretnél menni az első emeletre a lifttel és a földszintre érsz, mert ott azt hívják első szintnek) majd jön a vágyakozás a „rendes" otthoni ételre. A hosszú távollétekben ez a legnehezebb, a gyomrunk ugyanis nem áll át, mint az alvásunk az időzónák szerint. Különösen Távol-Keleten volt nagy a szenvedés, nekem erdélyiként leginkább a kenyér hiányzott, a rizstől menetrendszerűen megfájdult a hasam. Egyszer Japánban, egy nagyobb városban végre találtunk egy péket, formás zsömlék mosolyogtak ránk, gyorsan bevásároltunk, „haza" mentünk, elővettük a szalonnát, piros aranyat, nekikészültünk a lakomához. Csak amikor beleharaptam a zsömlébe, derült ki, hogy csurig van töltve édes rizspudinggal…

Amerikában jobb volt a helyzet, ott lehetett válogatni a különböző nemzetek konyhái, éttermei között és mindenhol lehetett kenyeret is

kapni. Mi leginkább a kínaiakhoz jártunk, vagy a mexikóiakhoz, mert olcsó volt és laktató, az olasz étterem pedig már ünnepinek számított nekünk. Ha tehettük, megpróbáltunk főzni is „rendes” ételt, csak azt kellett elviselni, hogy a gyorsan felhizlalt ízetlen csirkecomb szétesett a sütéskor, a génkezelt krumpli nem barnult meg hámozás után, a mexikói paprika pedig más ízű és százszor csípősebb volt.

Mikor egy-egy ilyen hosszú útról hazatértünk, természetesen legelső dolgunk volt egy jót enni. Biztos jele volt annak, hogy hazaértünk.

Glasgowban

Az előző heti jegyzetemet Glasgowból írtam, ahol egy Celtic Connections nevű, jól szervezett fesztiválba tekinthettem bele, ugyanis felajánlották a magyar díszvendégséget 2021-re, s meg akartam nézni, mibe vágunk bele.

Ilyenkor, mikor az európai keresztény kultúra szélein járok, mindig bebizonyosodva látom azt a tézist, hogy a periférián sokkal több minden megmaradt a néphagyományból, mint a közepén. A skótok, írek ugyan-

úgy ragaszkodnak népzenéjükhöz, néptáncaikhoz, mint mi, csak régebben kezdték és sokkal előrébb tartanak. Ma, sajnos például, ha egy magyar gyerek dudáról hall, nem a sajátjával azonosítja, hiszen a közvélekedésben a skótok dudája „a duda" itthon is. Még sokat kell tegyünk azért, hogy a magyar duda, amely a teljes Kárpát-medencében valaha elterjedt volt, és a 18. századig a legfőbb zenei eszköz volt a falusi mulatságokon, visszszanyerje megbecsült és megérdemelt helyét tudatunkban. Az írek táncai pedig, a Riverdance nevű, államilag is finanszírozott gigaprojektnek köszönhetően, a teljes világban népszerűek, nem véletlenül volt sokáig, vagy talán még most is van, ír táncház Budapesten vagy Pécsett.

A fesztivál központi helyszínére tartva egy reggel azonban örömmel vettem észre egy Biharban szokásos trombitáshegedű–harmonika kettőst utcazenélni a napsütésben. A két erdélyi cigány azonban ott sem, ezeken a hangszereken sem a sajátját játszotta, ahogy természetes lenne, hanem az *O sole mio*-t és egyéb európai örökzöldeket, trombitáshegedűn nyekeregtetve… Nem is volt nagy pénzügyi siker, hiszen azt nagyon rosszul adták elő. Az emberek érdeklődve nézték a feltűnő, öszvér, úttörő trombitából és hegedű részekből összeállított bihari hangszert, de a nem megfelelően hangzó melódiák elriasztották őket. Meggyőződésem, hogy ha a sajátjukat játszották volna, sokkal sikeresebbek lehettek volna…

Megkapó volt viszont a helyiek szeretete saját zenéjük iránt. Bármelyik koncertre estem is be, még a délutáni ifjú tehetségek seregszemléjén is, telt ház, ováció volt. Sokkal nyitottabb közönséget láthattam, mint itt nálunk. Rögtön reagáltak minden, akár félszeg poénra is, bekiabáltak, bíztatták a szólózó zenészt, lelkesen tapsoltak egy-egy jól sikerült nóta után. Közben pedig természetesen mindenhol jelen volt négy-öt fajta helyi sör, s a nagy európai multik még mutatóban sem szerepeltek a sörcsapokon. És hogy a végére valami nekem furcsát is írjak: megütközéssel láttam sok nagyon szép, régi, de gazdátlan, már más célra átengedett templomot. Az utolsó esti koncerten egy ilyenben voltam, ahol a templom három szintjén mulattak az emberek, három különböző kocsmában. Én a koncertre az altemplomba voltam hivatalos, és azon gondolkodtam, hogy a falakba temetett ősök mit tennének, ha feltámadnának: kardot ragadnának, hogy kizavarják a bulizókat a templomból, vagy kérnének egy sört a pultnál és beállnának táncolni…

Itthon-otthon

Mindig jó hazajönni a kicsi Kárpát-medencébe, hogy ez Budapest, vagy az erdélyi Gyergyóditró, nekem szinte mindegy. Mindegyik megmozgatja lelkem egy darabját, és talán az is segít, ha úgy érezhetem, mindenhol hasznos vagyok.

Az első huszonhat év Erdélyben telt, aztán jött a harminckettő Magyarországon. A két lábon állás Magyarország és Erdély vonatkozásában így ma már teljesen természetes, de a megtett kilométerek szaporodnak a csontjaimban, hiszen, ahogy Kallós Zoli bácsi énekelte: „az utak nagyok, hosszak, s a vizek es megáradtak".

Amikor átjöttem egy névházassággal Magyarországra, egy percig sem éreztem nem magyarnak magam. Persze, furcsán beszéltek (nekik meg én beszélhettem furcsán), persze, vegzált az akkori Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal, ahol az arabokkal egyformán kezeltek, persze, idegen volt a nagyvárosi lét, de az emberek borzasztó kedvesek, segítőkészek és együttérzőek voltak, mint minden Erdélyből áttelepülttel akkoriban. Ráadásul nekem ott voltak az Erdélyben megismert magyarországi táncházas népzenész, néptáncos kollégák, akikkel csak folytatni kellett az elkezdett jó viszonyt. Így csakhamar beépültem a budapesti táncházas világba, lett saját zenekarom, az Ökrös együttes és a munkahelyemen, az akkori Zeneműkiadóban is kiváló munkatársakra leltem, akik befogadtak és szelíden tanítgattak. Átmeneti idő volt, a nyolcvanas évek vége, ahol még ott voltak a szocialista vállalatnál a hivatalos ünnepek, és nagyon furcsa volt Fodor Ákossal, Mező Imrével vagy Máriássy Istvánnal együtt feszengeni az április 4-i vagy november 7-i kötelező gyűléseken. A nagy változásokat ebben a körben éltem át, s emlékezetes maradt számomra az erdélyi falurombolás elleni tüntetés, Nagy Imre újratemetése csakúgy, mint a Köztársaság október 23-i kikiáltása. Erre különösen jól emlékszem. Svájci muzsikálásról utaztunk éppen hazafelé. Linznél már próbálkoztunk a középhullámú Kossuth rádió befogásával, aztán egyszer csak zajosan, de „bejött" (gyerekeink lassan már nem ismerik azt sem, mi az a középhullám…). Szűrös Mátyás szavait mindenki könnyes, meghatódott szemmel hallgatta az autóban. Akkoriban az egész országon eluralkodott a remény, egy nagy közösségként vártuk a változásokat, aggódva és tehetetlenül néztük az erdélyi tragikus és kilátástalan végjátékot, Ceauşescuék ámokfutását. Akkoriban, ha csak tehettem, utaztam haza Erdélybe, sok ezer honfitársammal együtt csempészve mindent, amire az ottmaradottaknak szüksége lehetett, mentve onnan, amit ránk bíztak. Kallós Zoli bácsihoz általában hajnalban érkeztünk, már fent volt és szólt a középhullámú Kossuth rádió. Sok apró-cseprő megbízása volt. Soha nem

felejtem el azt, amikor a szilágymenyői kitelepítése után Tőkés Lászlóval, a sógorom által készített első video-interjút kellett kihoznunk Magyarországra.

Egy másik Nagy Imre

Mikor átjöttem Magyarországra, még az „ántivilág" (nagyapám mondta így az akkori előtti világnak – az ante, előtt helyett) javában érvényben volt. Kádár még mondta senkivel össze nem téveszthető, és ezért könnyen utánozható módon beszédeit, amelyek már az elmúlást idézték, hiszen nem sok közük volt az akkor körülöttem megtapasztalt valósághoz.

A „legbelvárosban", a Váci utcában laktam albérletben, egy bérház tetőtéri szobájában. Légkondinak nyoma sem volt, a jó idő beálltával nyitva tartottuk az ablakokat, ez viszont azzal járt, hogy a részeg turisták hangoskodásától nem nagyon lehetett aludni. Akkoriban még tele volt az utca valutaváltó arabokkal, főleg szírekkel és líbiaiakkal, akik valamilyen ösztöndíjjal Magyarországra jöttek „tanulni", de eszük ágában sem volt befejezni tanulmányaikat, inkább kereskedtek és valutáztak. Ez akkoriban is tilos volt, de hát a „vidám barakkban" ezt is elnézően kezelte a hatalom. Aztán ott voltak a németek, akik a fallal kettéosztott országukból ide jöttek találkozni, és mivel a Váci utcában volt egy Wernesgrüner, ott fojtották sörbe bánatukat.

Én is ott ismerkedtem meg egy szép szál fiatalemberrel, akiben az volt a feltűnő, hogy elöl hiányoztak a fogai. Mikor megtudta, hogy nemrég településtem át Erdélyből, rögtön barátságába fogadott. Akkoriban tetőzött Erdélyben Ceauşescu eszement diktatúrája, a nyolcvanas évek végén voltunk, a magyarok együttérzéssel vegyes dühvel nézték, mit csinálnak a román kommunisták testvéreikkel. Nagy Imre sem véletlenül viselte az illusztris nevet, ott volt minden tüntetésen március 15. és október 23. között. Az éjszakáknak pedig nála rendszeresen az volt a koronája, hogy rendőrökkel verekedett, s mivel fekete öves karatemester volt és harcos, öntudatos kun származék, általában a rendőrök húzták a rövidebbet.

A fogait viszont nem így veszítette el, azt is elmesélte egyszer, mi történt. Akkor még besorozták az ifjakat, őt is elvitték katonának valahova Kelet-Magyarországra. Hónapokig álltak teljes fegyverzetben őrséget, és hallgatták a rádiót, a napi rossz híreket Erdélyről és az ottani elnyomásról. Imre ekkor néhányadmagával elhatározta, hogy megszöknek és megtámadják a „baráti" szocialista Romániát, hogy végre kitörjön a két ország között az elfojtott feszültség és az erdélyi magyarok is megszabaduljanak. Így is történt, tele tárakkal és fegyverekkel szöktek meg, indultak a román határ felé. Szerencsére elfogták őket, mielőtt lövöldözni kezdtek volna a

határon és „futkosóra” (büntetőszázadba) küldték a csapatot. Ott verték ki a fogait, puskatussal… Ezért verte aztán rendszeresen, törlesztésként a szabadulása után a rendőröket.

Aztán sikerült elköltöznöm a Váci utcából, és hosszú időre szem elől tévesztettem Imrét. Több mint húsz év után azonban egyszer csak rám köszönt az utcán egy hontalan öltözetű, de még mindig kemény tekintetű ember…

A tévéről

Kisgyerekkorom boldog áramnélküliségben telt. Jórészt Kovács nagyapáméknál laktunk, mert édesapámék és Kelemen nagyapámék építkeztek, Kovács tatáéknál pedig nem vezették be az áramot addig, amíg be nem léptek a termelőszövetkezetbe. Kuláknak számítottak, ez volt a zsarolás egyik eszköze. Nagyon szép emlékeim vannak ebből az időszakból, nem hiányzott az áram, hisz nem is tudtam, mit adhat. Nagyapám megtanított fűzfából sípot, kürtöt készíteni, kaptam egy kis „halas” bicskát (halformája volt), amivel fúrtam-faragtam, de még játszottunk is vele úgy, hogy derékszögbe hajlítottuk, beleszúrtuk a hegyét a földbe és mutatóujjunkkal „felpittyantottuk”. Attól függően, hogy érkezett vissza: hegyre, eredeti helyzetre, kasza állásra, vagyis nyelének hegyével a földbe, lehetett nyerni vagy veszteni.

Aztán elkészült a házunk, amibe már bevezették az áramot, és egy délután édesapám beállított egy hatalmas dobozzal, amelyben egy tévé lapult. Külön büszkeség volt, hogy magyar tévét sikerült szereznie, egy Orion márkájút. Amint beüzemeltük, megjelentek a csíkok és a bolhák, majd a kinti antenna hosszú kiabálással tarkított beüzemelésével megjelent a mozgókép. Éppen egy focimeccs ment. Nekem, kisgyereknek könnyen befogadható volt a tény, hogy embereket látok mozogni egy dobozban, hiszen már túl voltam az *Ezüst tó kincse* helyi mozibeli élményén, minek következtében barátaimmal egy ideje állandóan indiánosdit játszottunk. Azonban a tévé hírére összefutottak a szomszédok is, a nyolcvanvalahány éves szomszéd Rózsa néninek az egész valamilyen varázslatnak tűnt. Be se jött, csak az ajtóból nézte, majd mindannyiunk derülésére így szólt: „Gyertek ki, no! Gyertek ki onnan a dobozból!”. Többször elismételte ezt hitetlenkedéssel vegyes szent borzadállyal, mi pedig jót nevettünk, majd elmagyaráztuk neki, hogy a dobozban nincs senki, csak elektronika, a képek messziről jönnek hozzánk. Aztán, miután tízévesen elkerültem otthonról albérletbe Marosvásárhelyre, a tévézés is megszűnt. Ritkán, egy-egy jobb film erejéig be-behívtak a házigazdák tévézni, de életemet mindinkább a zene és a tanulás töltötte ki, majd a

munka. Egy próbálkozásom volt még a tévézéssel, ami említésre érdemes: a ’80-as években, amikor a tévézést is visszafogták drasztikusan Romániában, eljött a magyar tévé távoli befogásának divatja (DX tévézésnek hívták a szakemberek). Sógorommal elkezdtünk utána olvasni, s csakhamar hatalmas antennákat építettünk mind Mérában, mind Ditróban. Jelerősítőket vásároltunk és eszkábáltunk, másztuk a tetőt és a padlásokat. Szüleink csendes derültséggel szemlélték magszállottságunkat és velünk együtt örültek, ha szemcsésen is, de bejött a magyar tévé adása. Az adásvégi Himnuszt, ha elkaptuk, kifejezetten jutalomként bámultuk. Akkoriban a Himnuszért meg kellett - így, vagy úgy - szenvedni Romániában…

Egy ideje ismét nincs tévém. Nem is hiányzik.

A rádióról

A ’60-as években a falvakba is beszivárgó televízió mellett nálunk otthon mindig is a rádió jelentette a fő hírforrást. Öntudatra ébredésemkor, 3-4 évesen már mindkét nagyapámnak volt rádiója, az úgynevezett „néprádió” fajta, amelyen csak hosszú- és középhullám volt. A márkájuk emlékeim szerint „Bicaz” volt, amit még akkor nem kötöttem össze az egyik családi kirándulásunk helyszínével, és Kelemen nagyapám kényszermunkás szenvedéseinek színhelyével, Gyergyóbékással. Igénytelen jószág volt ez a „Bicaz”, ha kellett, telepről is üzemelt, márpedig faluhelyen nem csak Ceauşecu alatt „vették el” gyakran az áramot. Az a nagy előnye viszont megvolt, hogy „Budapestet” vagyis a Kossuth rádiót (ez volt az egyetlen fogható magyarországi adó) kiválóan vette, különösen, ha, mint nagyapámék csinálták, a ház eresze alatt végigfuttattak egy hosszú drótot antennának. Ezen a rádión hallottuk először Szepesi Györgyöt ordítani, ami akkoriban engem kifejezetten megrémített, de apámék vele együtt lelkesedtek.

Nálunk otthon kezdetben nem volt rádió, de később édesapám szerzett egy Orion típusú nagy rádiót, amelynek nagy előnye volt, hogy egy lemezjátszó is volt a tetejébe építve. Apámék akkoriban még fiatalon ezt használták bulizás céljából, aminek én kifejezetten örültem, mert nem kellett századszor is elhegedülnöm a *Hull az elsárgult levél* vagy *Kislány a zongoránál* típusú akkori slágereket, így a zenei szolgálatom mindinkább visszaszorult nagyapámékhoz, akiknek soha nem lett lemezjátszójuk. Ennek a rádiónak nagyon szép zöld „varázsszeme” volt, amely az elektroncsövek melegedésével együtt nőtt meg, kisgyerekként sokszor voltam betegség miatt otthon, ilyenkor, ha engedték, hallgattam a rádiót.

Aztán jöttek a tranzisztorosok, édesapám megvette magának az első „Sokol" rádiót. Nagyon kívántam, és később, mikor Vásárhelyre kerültem, én is kaptam egyet. 4 és fél voltos laposelemeket gumiztunk a hátára, mert tovább tartott, mint az eredeti 9 voltos. Nagyon sok zenét hallgattam rajta, rettenetes minőségben, de legalább volt valamilyen eszközöm a világ felé.

Az igazi nagy szám azonban akkoriban a Vef rádió volt, valóságos orosz Rolls Royce, hiszen nem csak közép- és hosszúhullámon működött, hanem röviden is, ott lehetett a Szabad Európa és a Luxemburgi rádiót hallgatni. A kis Sokolon csak az Amerika Hangját hallgathattam, ha a Securitate nem döntött úgy, hogy a szokásosnál is több zavaróadót kapcsol be. Mai ésszel, amikor több ezer internetes rádiót hallgathatunk bárhonnan a világból, bárhol, felfoghatatlan, hogy még a Kelemen-havasokban tett kirándulásra is magával vitt valaki egyet. Ott fent, a zavarásoktól messze, a Tinédzserparti adására buliztunk, de persze a híreket is meghallgattuk és természetesen nem úsztuk meg, hogy kiderüljön…

A kommunikációról

Kisgyerekkoromban a telefon ismeretlen eszköz volt nálunk. Ha kellett valami, át-, ki-, be-, felmentünk, attól függően, hogy a dimbes-dombos településen merre laktak, akikkel beszélni szerettünk volna. A hegyen átkiabáltunk, „hűdintettünk" egymásnak az egyik oldalról a másikra, amivel azt is jeleztük, merre járunk, de egyúttal a vadállatokat is elriasztottuk, hiszen akkoriban is sok volt arrafelé a medve, a farkas.

Aztán, ahogy nőttem, szüleimhez, akik akkor már irodában dolgoztak, gyakran belátogattam, ott láttam először telefont. A hivatalokban már használták, de a magánházakban nem volt, esetleg az orvosnál, gyógyszerésznél, papnál, gyárigazgatónál. Már nem emlékszem, talán a Napsugárból, talán a Jóbarátból (ezek gyerekeknek szóló hetilapok voltak) vettük a mintát a házi telefon készítésére. Fogtunk két bádog cipőkrémdobozt, kilyuggattuk az egyik oldalukat, a másikba zsineget fűztünk, amit kifeszítettünk. Így kötöttem össze nagyanyámék házát a miénkkel. Kis távolságra kiválóan működött, de nagyanyámékig eléggé elhalkult, nagyapám ráadásul elég süket volt, úgyhogy az egész inkább csak játéknak volt nagyon jó.

Szüleimnek kötelező volt időnként a hivatalban telefonügyeletet vállalni, ilyenkor, ha sok dolguk volt, előfordult, hogy én őriztem a telefont és imádkoztam, hogy néma maradjon, mert nem nagyon tudtam volna, mit tegyek, ha szól. Nagyapámnak még a „magyar világból" maradt dugi

könyvéből olvastam, hogy régen a székelyek tüzeket gyújtottak, lármafákat, hogy jelezzék, ha veszély közeleg, de ezt mi már csak az őszi avar elégetésekor gyakoroltuk, kombinálva az indián füstjeleket a jelzőtűz-játékkal.

Aztán tízévesen Marosvásárhelyre kerülve az egyetlen, viszonylag gyors kommunikációs eszköz a telefon maradt. Édesanyámék kéthetentehavonta látogattak, így ha beszélni akartam velük, bevettem magam az ottani Posta telefonálni akaró tömegébe és vártam türelmesen a kézi kapcsolásra anyám irodájába, amely sokszor órákig eltartott, volt, hogy nem sikerült a munkaidő végéig sem.

A hang minősége alig volt jobb az én cipőkrém-doboz telefonomnál, nem csak a hálózat ósdisága, de a folyamatosan bekapcsolt lehallgatás miatt is (akkoriban a Securitate emberei élőben hallgatták a beszélgetéseket). Így ment ez később Kolozsvárról is. Külföldre telefonálni, szinte reménytelen volt, bár Kolozsváron sok volt a külföldi (görög, afrikai) egyetemista. A telefonálás később, Magyarországról sem működött jobban, bár gyakran próbáltam legalább a szüleimet hívni. Így aztán megszoktuk, hogy a legfontosabb dolgokat mindig közvetlenül, a látogatásaim alkalmával beszéltük meg, lehetőleg szabad ég alatt, sétálva, hiszen a lakások is be voltak poloskázva.

Én előbb láttam lehallgató készülék-poloskát, mint igazi vérszívót…

Patakok, halak

Kisgyerekként síkságot nem, csak hegyet-völgyet tudtam elképzelni, nálunk Ditróban csak az volt. A falunk ugyan a Maros lapályán nyúlt el hosszan, de mi már a „Kelemen-dombon" laktunk, így hívták azt a kiemelkedést a Ditró-patak malomárka mellett, ahol körülöttünk csupa rokon lakott. Ezt a területet nagyapám szerint valamelyik ősünk kapta a szárhegyi Lázár grófoktól, fegyveres katonaként, hajdúként teljesített szolgálatáért. A rokonság közelsége azért is előnyös volt, mert például nagyanyám a kenyeret a szomszédokkal együtt sütötte, egy befűtéssel a rokon kemencéjében, hetente egyszer. Bár a sütés mindig nagyon korán volt, én felkeltem, mert nagyanyám a „vakarékból", a teknő aljáról kikapart kenyértésztából „galambost", madárformára hajtott, szódaporozott édes cipót sütött, és azt én kaptam.

A Kelemen-domb volt első szánkázásaink szelíd terepe is, majd mikor nagyobbak lettünk, csak akkor engedtek ki a „Csacsára", a falu mellett kezdődő hegyvonulat első nagyobb dombjára. Gyerekkoromban sok útleírást olvastam, azok nyomán én is elkezdtem „expedíciókat" tervezni. Kezdetben a befagyott patak zubogóin másztunk le-fel, élvezve a sokféle

formára fagyott jég alatt a patak halk mormolását, majd elindultam a Martonka-patak völgyében felfelé, és volt, hogy a Piricskére, az első nagyobb hegyre is eljutottam sílécekkel, útba ejtve a Margit-keresztet is az egyik hegytetőn.

Az igazán izgalmas utak viszont nyáron voltak a szorosokban, ahol összeszűkült az ég felettem, és lábam körül csacsogott a pisztrángos patak. Sokszor mentünk apámmal „pisztrangászni", legtöbbször a ditrói szorosba, de volt, amikor kipróbáltuk Güdücöt, Kecskerezt, még Putnapatakára is eljutottunk a hegyen túlra, Tölgyes felé. Szigorúan sporthorgászok voltunk, csodálkozva és irigységgel néztem azokat, akik kézzel, a patakba beállva ki tudták tapogatni és dobni a partra a kövek vagy a mart alatt rejtőzködő halat. Első pisztrángomat hatévesen fogtam, kölcsön bottal, a Ditró-patakán, a Vártus-tető felé. Apám csodálkozott, én még jobban, hogy sikerült, de azután kaptam egy igazi, bolti bambuszbotot. Addig csak kivágott mogyorófavesszőre szerelt damillal csapkodtuk a vizet, képzeltük a végére a nagy halakat, de onnantól már versenyezhettem apámmal és az unokatestvéremmel, Zoltánnal, ki hányat tud kifogni a nagyon gyors, piros-kék pettyes pisztrángokból, hiszen nekem is ugyananynyi esélyem volt a profi szerelékkel.

A legjobb ezekben a kirándulásokban mindig az volt, amikor leültünk megpihenni, megenni a hazulról hozott szalonnát, túrót, kenyeret egy fa alatt. Édesapám tüzet gyújtott, megsütötte a pisztrangászás közben leszedett gombát, fenyőalját, csiperkét, hiripet. Étkezés után kicsit elpihent, én az oldalához bújtam és néztem az eget. A felhők gyorsan vándoroltak felettünk, de lent megállt az idő. Ma is ugyanazt a boldogságot érzem, ha visszagondolok rá. Ilyen képekből áll össze bennem édesapám emléke.

Hegyszorosok

A szorosokat már említettem. Gyerekkoromban sok olyan úton voltam, amelyek során szinte rám hajoltak a hegyek, s a csobogó víz vezette utamat. Nemcsak pisztrangászás közben éltem ezt meg, hanem gyerekkorom kirándulásai is tele voltak ilyen élményekkel. Szüleimmel gyakran kirándultunk, emlékszem például arra a gyalogtúrára, amely a Békási-szoroson keresztül a gyergyóbékási vízierőmű gátjáig vezetett – ott tudtam meg, hogy a gátat nagyapám is építette. Persze azt csak később vallották be, hogy büntetve volt, kényszermunkát végzett. Oda pedig, későbbi mesélésük szerint azért vitték, mert történt, hogy a tiszta katolikus Ditróban elkezdtek építeni egy ortodox templomot. A falu ezen nagyon felháborodott és egy sötét éjjel nagyapámék sokadmagukkal fordított Kőmíves Kelemenekként lerontották, amit addig ott építettek, a telket felszántották,

és mint Karthágót, bevetették sóval… Így szólt a suttogva elmondott legendárium, de tény, hogy nagyapám a szeku pincéjében ült egy hónapig, majd az épülő vízierőműhöz vitték kényszermunkára. Mikor megszabadult, fél tüdeje volt és fél szemére alig látott.

Visszatérve a szorosokra, gyerekkorom első hosszabb útja is a dédai szoroson keresztül, Marosvásárhelyre vezetett. Előtte még emlékszem, hogy kisgyerekként egyszer jártam a hatvan kilométernyire fekvő Csíkszeredában is, ott az utazás volt érdekes inkább, mert először mentünk gőzös-vontatta szerelvényen. Apám állandóan az ablakból rángatott viszsza, mert a sötétben a fekete vasparipa sűrű szikraesőket küldött hátrafelé, s félt, hogy a szemembe mennek a szikrák.

Vásárhely viszont gyerekszemmel világvárosnak, kifejezetten idegennek és egzotikusnak tűnt. Családoknál laktunk, idegen volt a beszédük (a „vagány" szót akkor hallottam először) idegen volt az étkük, amit kötelező volt megenni, hiszen vendégségben voltam (akkor ettem életemben először debrecenit), idegenek voltak az állatok az állatkertben és a Kultúrpalota hatalmas tömbje. Akkora épületet addig még nem láttam, a ditrói templomot leszámítva. A koncert is idegen volt, noha nagyon tetszett, hogy annyi muzsikus egyszerre engedelmeskedik egy hallgatag, de annál inkább gesztikuláló embernek, és ha a többiek tapsoltak, én is tapsoltam, életemben talán először.

Három nap idegenség után megnyugodva, hálatelt szívvel öleltem meg szüleimet és örültem, hogy hazaértem.

Akkor még nem ismertem, de egy ideje, ha utazom, vagy visszagondolok a sok utazásra, Kallós Zoli bácsi gyimesi keservese jut eszembe: „Mikor a szoroson lemész, / Szívednek ne legyen nehéz, / Hogy idegenek közé mész." És a másik: „Idegennek, jövevénynek / Nincsen becsűje szegénynek". Vagy: „Idegen országban idegen emberek, / Járok az utcákon, senkit nem ismerek. / Szólanék hozzájuk, de ők nem értenek…" Hál' Istennek, meg talán a sok utazásnak is, az idegenség érzése az évtizedek alatt csillapodott, enyhült, de szülőföldem, Gyergyó, ha rávethetem pillantásom, máig megnyugtatja a lelkem, és ahogy ereszkedek be a Magasokról a ditrói nagytemplom felé, mindig úgy érzem, hogy hazaérkeztem, igazán otthon vagyok.

Hazám

Amikor kisgyerekként Ditróban éltem, a Gyergyói-medencét övező hegyek jelentették világom határát, amely tökéletesen elég volt akkori énemnek. Nem volt bennem semmilyen igény a világ többi részének megismerésére, mert nem is tudtam róla (a tévét, rádiót később ismertem meg).

Ugyan mikor gyerekként kezembe vettem az első útleírásokat, képzeletben belemerültem az újabb világok felfedezésébe, akárcsak a mesék olvasása vagy a történetek hallgatása közben, amelyeket a családom tagjai meséltek el.

Kelemen nagyanyám egész életét úgy élte le, hogy legtávolabb Szovátán volt, hatvan kilométerre Ditrótól, Kovács nagyanyám pedig eljutott egy fejműtét miatt a messzi Marosvásárhelyre is egyszer. A nagyapák azonban, a katonaságnak „köszönhetően" kijutottak ebből a zárt világból, de nem szívesen meséltek róla, mert például az orosz hadifogság, a Donkanyar nem tartozott az életük kellemesebb emlékei közé. Kovács nagyapám csak 1948-ban jött vissza, végletesen lesoványodva és betegen. Édesapám, édesanyám már „világlátottabb" volt, ők nem Ditróban jártak középiskolába: anyám Szászrégenben, apám Kézdivásárhelyen. Akkoriban ezek a városok a közlekedés kezdetleges volta miatt nagyon messzinek tűntek, s amit erről meséltek, az is idegen, nehezen elképzelhető volt számomra. Ezért is lett rémálom, amikor úgy hétévesen kettőnket unokatestvéremmel leküldtek két hétre a messzi-messzi, román tengerparti, Eforie nevű helységbe „nyaralni", „táborba". A nagy ötlet anyámtól származott, aki azt szerette volna, hogy megerősödjek, hiszen nagyon beteges, „nyüzüge" kisgyerek voltam. Épp hogy megtanultunk írni, románul egyáltalán nem tudtunk, rémülten néztünk, amikor egy egész napos vonatozás után letereltek és sorba állítottak vagy ötvened magunkkal az állomáson. A sorba állítás a teljes tábort végigkísérte: ha enni mentünk, ha a városba mentünk, ha lefeküdtünk, még a tengerre is párba állva, kézen fogva mentünk, fürödni pedig úgy, hogy egy kötelet vittek be a vízbe, amelyet fognunk kellett, jóllehet a víz csak derékig ért. Repkedtek a román parancsszavak, amelyekből egy kukkot sem értettünk, marslakóknak néztek bennünket, mint ahogy azok is voltunk abban a totálisan román és idegen környezetben. A két hét alatt egy levelezőlapot írhattunk haza, én írtam, hogy küldjenek pénzt, mert haza akartunk szökni. Persze a lap csak azután ért oda Ditróba, miután hazaértünk. Sokáig nem is kívánkoztam a tengerpartra.

Aztán a vásárhelyi iskola a világot is kinyitotta előttem. Nemcsak az akkor hatalmasnak és igazi világvárosnak tűnő város segített ebben, hanem a nyári rendszeres, egy hetes kirándulások, melyeket Zayzon Samu tanár úr szervezett. Mai napig hálás vagyok neki. Amikor pedig egy ilyen kirándulás a román tengerparton ért véget, már szinte otthonosan éreztem magam, eltörölte a rossz emlékeket. Aztán hetedikes koromban a szüleim kivittek Magyarországra is. Elértem szülőföldem határát.

Épületek, torzók

Ahogy utazgatok a Kárpát-medencében, folyamatosan beleütközöm a tájba, környezetbe nem odaillő, tolakodó, sokszor félbehagyott, pusztuló épületekbe. Bizonyos vagyok benne, hogy olvasóim is sok példát láttak már ezekre, főként a városokban, ahol a telkek értéke és a hely szűkössége miatt rendre megerőszakolják a szemünkbe táplált jó ízlést, és a feltételezett haszon reményében borzasztó szörnyszülötteket hoznak világra.

Nemcsak az aránytalan épületekre gondolok, ahol ismeretlen fogalom volt a tervezőnek, építtetőnek, engedélyezőnek az évezredek óta használt szimmetria vagy aranymetszés. Láttam már egyszobányi alapterületű, ám öt emelet magas épületet, csakúgy, mint eldugott faluvégen, Székelyföldön a folytatásos Dallas palotájának hű mását. Még csak nem is a szocializmusban egy kaptafára épült, a falurombolás eszközeiként bevetett blokkokra, ahol a sok gyártás miatt az elhasználódott, kihasasodott betonöntőformák mindenhol kanyaros, görbe falakat eredményeztek. Ezek is borzasztóak, de nekem a legrosszabbak azok a szörnyszülöttek, amelyek a város élő szövetébe, például egy-egy városi udvarra kerültek be, betonmonstrumok és vázak, melyek aztán – ha „felébredt" a hatóság, és leállította az építkezést, közben pedig az építő cég „tönkrement", és így már nincs kivel lebontatni – ottmaradnak, arra várva, hogy az irgalmas természet könyörüljön rajtuk, mint Csernobilon. A természet pedig lassan dolgozik, így nem számíthatok arra, hogy még életemben el fognak tűnni ezek az emberi tervezés és építő gondolkodás legalját jelentő épülettorzók.

Pedig mennyi pozitív példa van körülöttünk a múltból! Ha az ember megnézi például Kunkovács László zseniális, régi magyar melléképületeket ábrázoló fotóit, vagy rátekint valamilyen magaslati helyről egy székely vagy szász falura, felismerheti, hogy kik építették azt a települést. A szászok például a vártemplomuk köré, körkörösen futtatták utcáikat, hogy a betörő ellenség előtt minden utca egy-egy védvonal lehessen. A magyaroknak fontos volt a gazdálkodás a „belsőségen" (beltelken) is, ők a házaikat az utcafrontra, gazdasági épületeiket pedig hátrafelé építették, hogy kihasználják a földet, de területük domborzatát is, a dombra felfuttatva a kaszálót, míg a házhoz közel tették a zöldségeskertet.

Ezek az évszázados tapasztalatok mintha teljesen eltűntek volna a mai építészek és építtetők fejéből, jóllehet épített örökségünk itt van még körülöttünk és mindinkább látszik, hogy amit a XX. század építészetben nyugaton modernnek álmodott és felépített, nálunk néhány kivételtől eltekintve már teljesen félresiklott és nem állja ki az idő próbáját. Mégis, rendületlenül építünk arra a mintára, amely sem hagyományainkat nem veszi figyelembe, sem pénztárcánknak nem kedvez. Tele van a Kárpátmedence kiváló, de halott településrendezési tervekkel, amelyeket senki

nem tart és tartat be. Még szerencse, hogy mind kevesebben vagyunk errefelé, így talán a hátsó udvarok szörnyszülöttjei is kevesebben lesznek, kevesebbet kell majd unokáinknak és a mindig irgalmas természetnek eltüntetni utánunk.

Húsvét

Mikor e sorokat írom, ismét Húsvétra készül a világ. Hosszú autókaravánok tartanak nálunk is az országutakon a szülőföld, szülőhely felé, így Erdély felé is.

Sok minden eszembe jut róluk, például, hogy olyanok, mint az angolnák, amelyek csak a Sargasso tengerben tudnak szaporodni, állítólag. Ebben kicsit hitetlen Tamás vagyok, mióta a Balatonban napi szinten lehet fiatal angolnákat fogni, amelyek a fenti megállapítás szerint ott nem szaporodnak, ugyanakkor ismét csak állítólag, nem telepítenek már évtizedek óta a tóba a tájidegen, káros angolnákat, amelyek hétpofára zabálják az őshonos halak ikráit, fiókáit.

Szóval elindulnak az emberek haza, keresik az elveszett ünnepeiket, az érzést, hogy otthon vannak, hogy összegyűl a család ismét, mint régen. Noha semmi sem olyan már otthon, mint régen, már ők maguk sem azok, akik gyerekkorukban átélték azt a semmihez nem hasonlítható érzést, hogy van otthonuk, hazájuk, családjuk, mely megbízható keretet ad az életüknek. Már idegenben élnek egy jó ideje, jó esetben küldik haza a megtakarított pénzecskéjüket, amelyeket a nyugatiak sokszor meglehetősen ordas kizsákmányolása dacára is össze tudtak kuporgatni. Nagy házakat építenek otthon belőle mindenféle idegen, oda nem illő módi szerint, amelyekbe többnyire senki sem lakik, csak az otthagyott szülőföld üres-szoba illata lengi be.

Otthon hagyott gyerekük, gyerekeik pedig a nagyszülők gyenge kezében nőnek fel, pedig a nagyszülők már nem arra valók, hogy határokat szabjanak, neveljenek, hanem hogy babusgassanak, kényeztessenek. És hazajönnek a szülők az elhagyott szülőföldhöz, ahol felnőttek, de már nem ugyanolyan, hiszen pont ők hiányoznak onnan nap, mint nap. És hazatérnek a gyerekhez, aki idegenül nézi őket, az alatt a pár nap alatt ő sem közeledik, hiszen azt éli meg minden évben, hogy otthagyják, magára. Ha pedig netán a gyerek is kint él velük, neki már nem hazája az a föld, idegenül néz a szüleinek oly fontos szülőhelyre, és minden évben elhatározza, hogy jövőre megpróbál kibújni a hosszú utazás, az idegen rokonok erőszakos vendéglátása alól.

A szászoknál, ahol a teljes család véglegesen kitelepült, még rosszabb a helyzet. A gazdátlan ház csak romlik, hiába kapták vissza a „demokráciában", a betelepült Kárpátokon túliak úgy néznek rájuk, mint a rossz lelkiismeretükre, és nagyon remélik, nyugdíjasként sem térnek vissza, hogy a kialakult új rendet megbolygassák.

Mégis, ez névtelen nemzetnyi ember minden évben kétszer nekiindul, megtöltve és eldugítva Európa útjait. Aztán, ha lejárt az aktuális ünnep, sóhajtozva visszaülnek a kocsiba, szívükben a következő alkalom ígéretével, szemükben a fáradtsággal.

Egyes népek úgy tartják: ahhoz, hogy üdvözülj, a szülőföldeden kell legyél eltemetve. Álmaid, reményeid már mindenképpen ott vannak…

Házak, kapuk

A sok, hosszú utazás Erdélyben arra is jó, hogy – ahogy a falvak suhannak el melletted – önkéntelenül is rögzülnek benned a helyi hagyományos építészet főbb stílusjegyei. Most nem a kommunizmus alatt felépített egyen panelekre gondolok, vagy a Ceauşescuék által minden nagyobb faluban a falurombolás és a lakosságcsere céljából kötelezően felhúzott, félresikerült, rossz kaptafára legyártott többemeletesre, hanem a régi házak formájára, az előttük szimbolikus üzenetet is hordozó kapukéra, amelyek nemcsak a hajdan bentlakók nációját jelzik, hanem megmutatják azok lelkiségét is.

A szászok zártsága például nem csak a település szerkezetében mutatkozik meg, mely körkörös védelemre rendezkedett be a (vár)templom körül, hanem az „én házam, én váram" zárt utcafrontjában is, hatalmas, kőből épült kapukkal, melyeket sem megmászni, sem könnyen betörni nem lehet. A kalotaszegi büszke, emeletes kőházak, az előttük tölgyből épített díszes, faragott kapuk ugyanúgy tükrözik a szabad kivagyiságot, mint a szép szeretetét és a magyarsághoz való ragaszkodást.

A székelyek, szegénységük ellenére sem maradnak le a többitől: noha a házaik szerényebbek, a festett-faragott székelykapuk a szépérzék utcára tett megnyilatkozásai, a feliratai pedig vendégszeretetet, nyitottságot sugallnak. Az építőanyagok is befolyásolják az összképet, másak a rideg kőházak és másak a fenyőgerendákból összeróttak, melyekből nem is lehetett olyan nagyokat építeni. Van, ahol a domboldalba épült ház eleve feltételezi a kétszintes építést, van, ahol a pince mérete utal a házban lakók szorgalmára, gazdagságára.

Persze mindez a régi házakra vonatkozik. Az új építésűek problémásságáról már többször írtam, de azért azt is meg kell említenem, hogy mind több helyen láthatunk a „helyi" szellemében, csodálatosan felújított régi

épületeket, amelyek okot adhatnak a bizakodásra, hogy mégsem pusztul ki az a sok évszázad alatt kialakult szépérzék és ahhoz kapcsolódó építészeti tudás, mely Erdély népi építészetét egyedivé, híressé tette.

Azonban soha nem a házzal van a probléma, hanem mindig a gazdával. Azok a betelepülők például, akik a régi szász házakba költöztek teljesen más építkezési (is!) kultúrát hoztak magukkal, a mesterfogásokat sem ismerik, amelyek az építmények tatarozásához szükségesek lennének. De még ez is jobb helyzet, mint a hosszasan üresen álló, elárvult, gazdátlan ház, amely az építmények lassú halálát eredményezi. Erdélyben is aggasztóan csökken a falusi lakosság aránya. Régen a földművelés sok ember megélhetését biztosította, ma a gépek korában kevés munkáskézre van szükség. A lenti kép egy hajdan szorgalmas, jólétben élő faluban készült, amely már elnéptelenedett. A küszöböket, bejáratokat benőtte a fű, az eltávozott emberek házai pedig a lassú halálukat élik…

Székely kapuk

Említettem a székely kapukat, hiszen azok között nőttem fel, bár a ditróiak nem túl sokat őriztek meg belőlük. A legnevezetesebb azonban ma is gondosan őrzi otthon a Plébánia bejáratát. Még Lőrinc József, Ditró hosszasan, nehéz időkben kiválóan szolgáló plébánosa állíttatta, Újlakytól vett jelmondatát ezerszer olvastam és örökre eszembe vésztem: „Őseidnek szent hitéhez, nemzetséged gyökeréhez, testvér! Te ne légy hűtlen soha!”

Ditróban Petres Lajos bácsi, aki zenetanárként folytatta édesapja és nagyapja tevékenységét (engem is tanított hegedülni), adta az utóbbi évtizedekben a fejét fafaragásra. Nagyon sikeresen, hiszen ma már a faluban több helyütt is állnak székelykapui, a temetőben pedig kopjafái. Legutóbb igen szép, faragott díszsulykokat bemutató kiadványát láttam. (Sulyok az a faszerszám, amivel az otthoni, teknőben történt „törzsölés” után a patakon nagyanyám térden állva kiverte a ruhákat, majd kiöblítette. Én, a „kicsi szolga” segítettem neki kitekerni, majd hazacipelni.)

Székelykapuk ma már szerte a Kárpát-medencében állnak, elterjedtek, mióta a politikum nem akarja mindenáron nemzetköziesíteni a magyarokat. Mi, erdélyi magyarok viszont büszkék vagyunk csakúgy az impozáns kalotaszegi, díszes faragású „cserefa" kapukra, mint a székelyekére, bár kétségtelen, hogy ez utóbbi lett közismert és szimbolikus, múzeuma is van már. Méltán, hiszen a székelykapu mind szimbólumrendszerében, mind megjelenésében kifejezi a székely-magyarság lelkületét.

Most, hogy közeledik a székelyek legnagyobb búcsúja Csíksomlyón, minden utazónak ajánlom, hogy figyelje meg a kapuk változását útközben. A legrégebbi kaput Mikházán, egy Nyárád-menti kis faluban láthatják 1673-ból, a régi Ferences kolostor mellett, amelyben a román állam természetesen ideggyógyintézetet működtet. A legszínesebbek az Udvarhely melletti Máréfalva kapui, de a Sóvidék is nevezetes kiskapuiról. És a feliratok! A legemlékezetesebb nekem egy farcádi (Udvarhely mellett) volt: „Házad lehet bárhol, hazád csak itthon" – fogalmazta meg szülőföldjéhez való ragaszkodását ismeretlen honfitársunk. A legszomorúbb pedig Fenyéden látható: a jusson való osztozkodás két testvér között oda vezetett, hogy nem csak a telket, de a nagykaput is kettévágták és a másik testvér a régi kapu hozzá eső felét egy „pofás", „modern" vaskapuval helyettesítette… A legszebb számomra pedig a legnagyobb székely, Orbán Balázs síremlékéhez vezető kapu-sor, Szejkefürdőn.

Az egyik felirata: „Beteg, ki belépsz, enyhülést találsz". Kérem, ezért se hagyják ki, ha arra járnak!

Pápalátogatás, Pünkösd

Közeledik Pünkösd, előtte pedig Ferenc pápa csíksomlyói látogatása. Sok gondolat megfogalmazódik ilyenkor bennünk, egyszerűbbek és kényesebbek. Mit jelent nekünk a Pünkösd? Mit hozhat a Pápai látogatása? Mit teszünk mi hozzá a látogatáshoz? Hogyan viszonyuljunk a pápa üzeneteinek politikai (félre)értelmezéséhez?

Nekem, hívő embernek Pünkösd az apostolok megbízásának és Jézus eltávozásának ünnepe. Gyerekkoromban minden évben búcsúztattuk a „keresztalját", azokat a gyalogos zarándokokat, akik két nappal korábban elindultak Ditróból a somlyói Szűzanyához. Volt közöttük gyermek, de nyolcvan éves öregasszony is, aki a hatvan kilométeres utat gyalog tette meg, hiába kísérte a zarándokokat szekér. Hozzánk Gyergyóba, Csíkba nem ért el a reformáció szele, sőt, a Csíksomlyói Búcsú 1567 óta annak az emlékét őrzi, hogy megvédtük hitünket.

Ma azonban új békétlenek trombitálnak ellenségeskedést a pápalátogatás kapcsán, olyan politikai közegbe ágyazva őt, amely a békés befogadás üzeneteit a mai migránsválság kapcsán értelmezi félre.

Böjte Csaba ferences szerzetessel értek egyet, aki a jézusi parancs szerint befogadott hatezer gyereket: szükség van a biztos, erős falakra, de legyen rajtuk egy szép ajtó, ahol kopogtatni lehet. Vagyis, akik jönni akarnak, ne ellenőrizhetetlen hordaként próbálkozzanak, hanem tájékozódjanak, hova akarnak bejönni és fogadják el lélekben és formálisan is a ház szabályait, próbálják azokat betartani, ha bebocsájtást nyernek.

Nekünk pedig a búcsú eredménye a közös, lelki megtisztulás és az egység megélése Kárpát-medencei testvéreinkkel, hogy egy nagycsalád vagyunk, kik ott, Somlyón összegyűlünk. Hogy a búcsús stációk megerősítenek mindannyiunkat elszántságban, reményt és bizakodást adnak lelkünkbe, hogy a sorsunk kijelölt útját végigjárjuk. Jusson eszünkbe az ötödik stáció somlyói mondata: „Keresztviselő Krisztusom, tanítsd meg székely népemet, hogy nagy lélekkel hordozza keresztjét!"

És hogy mivel járulunk hozzá az ünnephez mi? Januárban, mikor a pápalátogatást bejelentették, Böjte testvér hívására elhatároztuk, hogy a búcsús hetet a látogatás és Pünkösd között a hagyományos népi kultúra székelyföldi ünnepévé tesszük. Ezért, amellett, hogy elkísérjük Csaba testvért a heti zarándoklatán, megszerveztünk a Magyar Turisztikai Ügynökség támogatásával Somlyó hatvan kilométeres körzetében egy 27 előadásból álló sorozatot, melyet Magyarok Patrónája Fesztiválnak neveztünk el. Ezen a Magyar Állami Népi Együttes mellett olyan kiválóságok lépnek fel, mint Sebestyén Márta, Szamosi Szabolcs, Berecz András, a Szent

Efrém Férfikar, a Barozda együttes, a Fölszállott a páva televíziós tehetségkutató résztvevői és még sokan mások.

Tegyük félre tehát a sanda gondolatokat, a gyanakodást és hétköznapi nyomorúságunk terheit. Töltsön el mindannyiunkat a közelgő Ünnep: a békesség, a remény, az öröm.

Keresztek, temetők

Tele van a Kárpát-medence, de különösen Erdély keresztekkel. Néha az az érzésem, hogy több a kereszt ott, mint az élő magyar. Lehet, hogy ez azért van, mert öregszem, és egyre többet járok temetőkbe, de lehet, hogy tényleg az elmúlt tragikus évszázad magyar térvesztésének a jele.

Erdélyben a régi temetőkbe azért is érdemes ellátogatni, mert többnyire nagyon szép helyet választottak eleink, mintha holtukban is szükségük lett volna nekik is és a hátramaradottaknak is egy olyan pontra, ahonnan szeretett szűk szülőföldjüket belátták.

Ilyen a ditrói temető is, ahol édesapám, illetve rokonaim nyugszanak, de számtalan másik is, például a nagyenyedi, ahonnan a régi professzorok

ügyelik a Kollégiumukat, vagy a magyarpalatkai. Ez utóbbi a híres palatkai zenészek nyughelye is, amely mindig megtelik muzsikával, valahányszor zenészt temetnek, de halottak napján is, amikor minden egyes sírnál muzsikálnak egyet a hátramaradottak. Amikor ott jártam, nemcsak muzsika volt, hanem pálinkát is kapott a halott, a sírjára öntötték, és égő cigarettát is dugtak a földbe, hogy dohányozhasson. A zenész cigányoknál Erdélyben ez a mai napig megszokott szertartás, de a legkülönösebb látvány a vásárhelyi temetőben ért, ahol az esős időben a sár miatt aggódva levetették cipőjüket és úgy táncoltak a síron.

A magyaroknál, románoknál már rég más a szokás. Azonban még mindenhol van virrasztás, ahol a halottas háztól temetnek. Ilyenkor el lehet búcsúzni a megholttól, aki ott fekszik két este a nyitott koporsóban. A tükrök letakarva, az emberek imádkoznak, van kínálás (vendéglátás) is, sőt, Kalotaszegen még az is szokás, hogy a férfiak kártyáznak a virrasztóban, sok helyen énekelnek, nem csak virrasztó (kegyes) énekeket. A „deák" (írástudó, kántor, aki latinul, „deákul" válaszolt a papnak anno a misén) pedig még egyes helyeken ma is búcsúztatja a megholtat, énekes rímekbe szedve életének fordulatait, persze nem latinul. A fiatal halottak temetése pedig szinte lakodalomszámba ment régen. Eke Péterné Simon Mária énekelte Buzából így: „Édesanyám, dugjon el, / jön a halál, vigyen el. / Bevitte a kiskertjébe / egy szegfűnek elejébe. / A szegfű elhervadott, / és a halál megkapott. Jaj, de szépen megyünk mi, / szép menyasszonyt viszünk mi, / nem visszük, hogy virágozzék, / mer' visszük, hogy hervadozzék. Húzzátok a harangokat, /hogy az egek hasadjanak! / Húzzátok meg erősebben, / hasadjanak sebesebben!"

Énekelni jó

„Aki énekel, kétszeresen imádkozik." Milyen messze vagyunk ma már ettől a Szent Ágostoni mondástól!

Nagyszüleim generációja még gyógyszer helyett is énekelt. Saját énekük volt, amelyben egy általuk kedvelt dallamra tudatosan-öntudatlanul összeválogatták azokat a népköltészeti szövegeket, amelyek aktuális lelkiállapotukat fejezték ki. Nagyon sok dalszöveget tudtak, ezeket ugyanúgy örökölték, mint ahogy a dallamok szabályszerűségeit és ugyanúgy variálták is, alakították saját magukra, mint a dallamot a hangjukhoz. Örömöt, szerelmet, boldogságot, balladás éneket kifelé, erős hangon énekeltek, bánatot, bút, boldogtalanságot, belső terheket pedig maguknak, befelé. Úgy szabadultak meg a negatív, rossz lelkiállapotuktól, hogy kiénekelték magukból. Egy idő után figyeltem fel arra is, hogy az öreg,

már-már brummogó hangú nénik Kallós Zoltán felvételein magas madárhangon, fejhangot használva tették ezt, szerintem az volt a *belső hang*, az öngyógyítás hangja. Aki dallal élt, könnyebben élt, jobban bírta a megpróbáltatásokat, nemcsak kétszeresen, ahogy Szent Ágoston gondolta. Azért sikerült eleinknek a népi poézist olyan magas szinten művelni, mert saját bánatukat izzadták ki lassan magukból, s a fájdalmat akár a gyöngykagyló a gyöngyöt, a dalba, „keservesükbe" zárták.

Aztán jött a nóták divatja, hirtelen annyi lett belőlük, hogy nagyapám ezeket már elkezdte lejegyezni, nem tudta észben tartani, hiszen jöttekmentek a divattal. A népdalokat nem kellett leírnia, mert azok benne voltak a fejében-lelkében, míg élt.

Édesapám már sokkal kevesebb népdalt tudott, nem is volt már saját keservese, csak kedvenc nótái, melyek időszakosan elő-elő bújtak éneklésében, mikor egyedül dolgozott vagy társaságban mulatott. Én is megtanultam tőle ezeket fül után, a *Hull az elsárgult levél*től az *Elindultam szép hazámból* címűig, válogatás nélkül, hiszen előfordult, hogy játszanom kellett azokat, noha sokszor kifogásoltam, hogy a *Kislány a zongoránál*t hegedűn kellett előadnom.

A gyerekeim generációja már egyáltalán nem énekel. Ők zenét hallgatnak, passzívan, mindenfélét, még akkor is, ha nem is értik a szöveget, mert angolul van. Nincsenek nótáik, saját dalaik, csak slágerek, amelyek valamilyen rejtélyes divat szerint változtatják egyenruhájukat. Az én generációm pedig már nem is érez ezekből semmiféle lelket kikandikálni. Csak vigasztaljuk magunkat, hogy persze, annak idején apáink sem értették a mi generációs zenéinket.

Csak közben korszakváltás történt, és valami nagyon-nagyon lényeges elveszett.

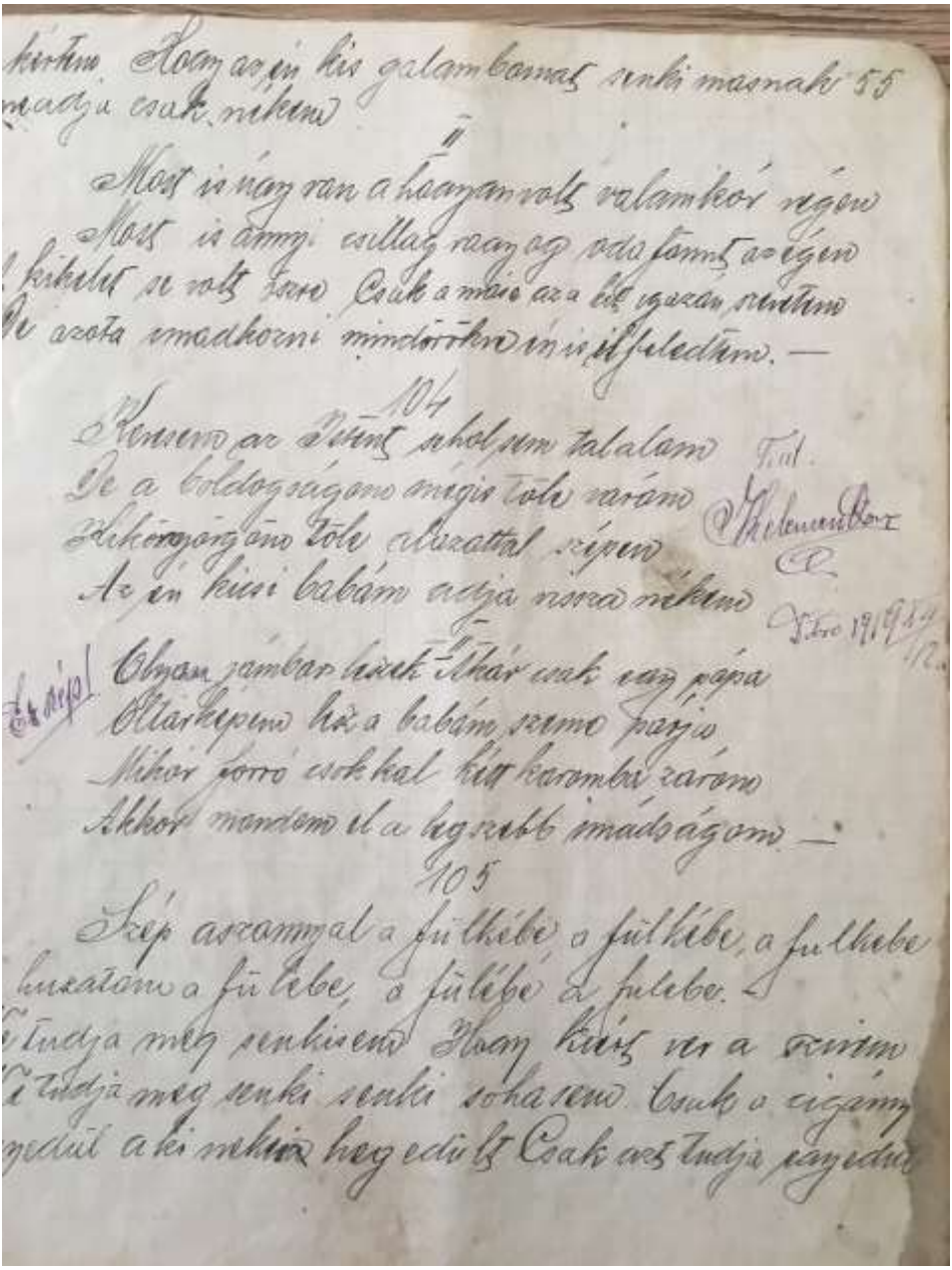

Nagyapám nótás füzete

Kicsengettek

Szerte a Kárpát-medencében május a ballagások, itt Erdélyben „kicsengetések" időszaka. Az utóbbi évtizedekben megtöbbszöröződtek ezek a ballagások, fiatalkoromban csak a középiskolát és az egyetemet zárta ez a szép ünnepség. Ma már ballagnak az óvódások, az általános iskolások is, alkalmat teremtve a nagyobb családnak a találkozásra, összegyűlésre, beszélgetésre, de a rongyrázásra, pénzköltésre is: láttam mostanában étteremben társaságot, akik ott ünnepelték a gyerek búcsúzását az óvodától.

Ha visszagondolok negyven évvel ezelőttre, tizenegyedikes voltam, mikor a ballagók osztályának feldíszítésére mentünk zöld ágakért a vásárhelyi Somostetőre, és én egy akasztott embert találtam. Ma is emlékszem az órájára, mely még járt, szovjet Pobjeda volt, az olcsóbb fajtából. Az is emlékezetes maradt, amikor mi ballagtunk a Művészeti iskolában, mert az akkori tizenegyedikesek olyan osztályt díszítettek nekünk, hogy reggel nem engedtek be, mert a Securitate lezárta a termet. Nagy botrány volt, sok tizenegyedikes utána hetekig járt a titkosszolgálatra, gyomrozták őket, írattak velük a nyilatkozatokat. A ballagásomon csak édesapámék és keresztapámék voltak, az albérleti kicsi szobában elővettük az otthonról, Ditróból hozott, gondosan elkészített ünnepi étkeket és szerre asztalhoz ültünk, mert összesen két székem volt.

A kolozsvári egyetemi ballagásom pedig úgy sikerült, hogy nem tudott eljönni senki a messzi családból, Szalai Miklós tanárom hívott meg ebédelni, mert a fiával együtt ballagtunk. Természetesen mindez nem azt jelentette, hogy akkoriban a ballagás nem volt jeles alkalom. Ünnep volt, ha valaki elvégezte a középiskolát vagy az egyetemet, de az akkori nyomorúsággal terhes világban, amikor az üzletek polcain csak mustárt és halkonzervet láttunk, szüleink pedig sorba álltak a havi harminc literes benzinadagért, egyszerűen nem futotta többre.

Idén én is voltam egy kicsengetésen, a csíkszeredai Márton Áron Főgimnáziumban végzett barátom gyereke, ott, ahol kishúgom is harminc évvel ezelőtt.

Az ünnepség menete nem változott: beszédek, eredmények felsorolása, jutalmak kiosztása és a hagyományos vonulás, élen a régi csengetytyűvel.

Utána viszont olyan szép családi buliba csöppentem, amilyet rég nem éltem: a csíkmadarasi Malom panzió régi falai között muzsikáltunk, énekeltünk, táncoltunk virradatig. Az asztalokon hagyományos székely étkek, mi szem-szájnak ingere, a lelkekben ünnep, szeretet és bizakodás a jövőben.

A széteső világ ott összeállt ismét egy napra, mutatva, így is lehet ünnepelni. Másnap aztán visszakerültem a hétköznapok sűrűjébe, de az élmény megmarad, míg élek.

Öt nappal a pápa látogatása után, ötven kilométerre Somlyótól

„Járjunk együtt”, hirdette a zarándoklat jelmondata, és könnyekkel a szemünkben, meghatódva hallgattuk Krisztus urunk földi helytartóját, aki a megbékélés, a közös jövő építésének szükségességéről is beszélt a többnemzetiségű ünneplő tömeg előtt. Egy kis hiányérzetet keltett ugyan, hogy ezúttal nem említette meg a nacionál-kommunista időszak mártírjait, élükön boldog emlékezetű Márton Áron püspökünkkel, de gondoltuk sokan: nézzünk a jövőbe, tegyük félre sérelmeinket, a pofonokat, amelyek akkoriban sűrűn záporoztak ránk.

Aztán rá öt napra, az Úz völgyében ismét szembesültünk azzal, hogy a pápai üzenet, úgy tűnik, csak nekünk, erdélyi magyaroknak szólt. Keresztény testvéreink Dormánfalváról nem gondolták, hogy a katonai temető általuk vitatott ügyét békésen kellene megoldani. Hiába volt a bukaresti hivatalok jogtalanságot kimondó verdiktje, hiába a magyar kormány figyelme, ők úgy gondolták, hogy a temetőbe betörve, a régi fakereszteket kitörve kell maguknak helyet, igazat teremteni.

A jelen lévő rendőrök, dacára a sok-sok helyszíni videónak, hivatalosan deklarálták, hogy semmilyen atrocitás nem ért ott senkit. Az egyik legnagyobb román internetes lap ugyanazon az oldalon hozza a rendőrségi kommünikét és a videókat, anélkül, hogy egy szó magyarázatot is adna a nyilvánvaló ellentmondásra. És a jelen lévő papok ünnepi misét tartottak a betörő tömegnek, az új keresztek, emlékmű körül.

Mindezt a Pünkösdi zarándoklat előtt, amikor Somlyón ismét összegyűl százezer ember. Imádkozom, hogy ne induljanak el a nyilvánvaló provokációra. Remélem, ugyanúgy fognak keresztény testvéreinkért imádkozni, ahogy az Úz völgyében is tették az élőláncot alkotó magyarok, akiket a román sajtó megpróbál felelőssé tenni a kialakult helyzetért. Remélem, távoli, európai lakhelyén imádkozik mindannyiunkért Ferenc pápa is.

Hogy „cui prodest?” Kinek jó ez, ki húz hasznot belőle? Biztos, hogy nem mi, keresztények. Mi, erdélyi magyarok viszont, harminc évvel Marosvásárhely után odatartottuk a másik orcánkat is.

Erdélyi magyar-román tanmese

Egyszer volt, hol nem volt, még az Ántivilágban, amikor még Marosvásárhelyen többnyire magyarul beszéltek, és az ottani polgárok elsősorban öntudatos vásárhelyiek voltak, csak utána nevezték meg a nemzetiségüket, a kolozsváriakkal pedig állandóan versengtek, hogy melyik városban terem több erdélyi kultúra;

amikor a várhegyi románok átjártak a ditrói mulatságokra és fordítva, csakúgy, mint az andrásháziak Mérába, Kalotaszegen és egyéb helyeken;

amikor még a párttitkárok nem csak tudtak, de beszéltek is magyarul, sőt, Gróza Péter miniszterelnök sem sértődött meg, ha magyarosan írták a nevét (de nem lefordítva, mint szegény Kinizsi Pálét, akiből valami csoda folytán románul Kínai Pál lett);

amikor még a magyar nevemet sem akarták Caliman Vasile-re fordítani;

amikor még Magyarlapádot nem nevezték át románul kényszeresen Újlapádnak és Románlapádot Régilapádnak;

amikor még a libánfalviak is elsősorban keresztények voltak és csak utána románok, és egyáltalán nem demokraták vagy kommunisták, hiszen egy konfliktusos kollektivizálási pillanatban ki is írták a falutáblára: „eddig tart a demokrácia, innen Libánfalva következik";

amikor még Bikszád román nevét írhatták a falutáblán Bicsad-nak és nem kaparta le senki a bé alsó hasát, hogy utána x-szel kelljen írni;

amikor még egymás temetőit tisztelték és békén hagyták, s a falusi párttitkárt is eltemette a tisztelendő, hiszen sokat kártyáztak együtt;

amikor nem az volt a kérdés, hogy Úz völgye magyar-e vagy sem, hiszen még lakott volt, véletlenül őshonos székely-magyarok által;

amikor még a vámosok az országhatáron lazán letegeztek mindenkit, öreget, fiatalt, románt, cigányt, magyart, hiszen mindenki ki volt szolgáltatva nekik;

amikor még gőzösökkel húzták a székely körvasút vagonjait és az apukák féltve rángatták be az ablakból gyerekeiket, hogy ki ne égesse szemüket a hátracsapó szikraözön,

utazott a vonaton egy székely bácsi, aki szóba elegyedett egyik szomszédjával, természetesen magyarul, hiszen az is magyar volt. A másik, szembeülő utas azonban messziről jött volt, nem értette, mit beszélnek, ezért egy idő után idegesen odaszólt románul, persze tegeződve: „beszélj románul, hiszen román kenyeret eszel!" A beszélgetőtárs megszeppenve fordította le az öregnek, aki viszont nagy nyugalommal válaszolt: „ha így nézzük, tük es ettétek a mü kenyerünket ezer évig. Még egy kicsi időnk hátravan."

Majd később megkínálta saját elemózsiájából mindkét útitársát. Rég volt, igaz se volt.

Régi fényképek

Aki szokott öreg házakba, idős emberekhez járni, gyakran találkozik régi képekkel, amelyek mintha egy másik bolygón, másik világban születtek

volna, pedig maga a fényképezés elterjedése tipikusan az utóbbi száz év eredménye. Mindenkinek ajánlom, hogy ma, a mobilos fotózás korában készítsen ezekről digitális fotót, másolatot és küldje el a manapság közkedveltségnek örvendő digitális gyűjteményeknek, lehetőleg úgy hogy még ott helyben megpróbálja kideríteni, kiket, mit ábrázolnak a régi képek, mikor készültek, ki, hol, fényképezett. Csak ajánlani tudom a budapesti Fortepan-t, a marosvásárhelyi Azopan-t, akik szívesen fogadnak ilyen képeket. Kollektív emlékezetünk gazdagításán túl arra is alkalmat adhat ez a foglalatosság, hogy megtudjuk magunkról, kik vagyunk. honnan jöttünk.

Én is megtettem, most mutatok Kovács nagyapámék faláról egy régi fényképet, 1940-ből.

Egy XX. század eleji, tipikusnak mondható ditrói székely nagycsalád van rajta, középen dédnagyapámékkal, a hátsó sorban a hat fiútestvér és az egyetlen lány, előttük a feleségek és a gyerekek. Édesanyám dédnagyapám mellett ül nagyanyám ölében. Kis kötött fehér sapkája a kor ízlését mutatja, csakúgy a fiatalabbak ruházata is, éppen a székely viseletből való kivetkőzés éveit élik. Nagyapámék generációja ugyanis a feltörekvő iparos nemzedéket képviselte, akik a hagyományos gazdálkodás, földművelés mellett már mesterséget is tanultak és büszkén jártak a helyi Ipartestületbe. Szorgalmasan tanultak és gyűjtögettek az előttük álló életre, míg

csak meg nem jött a háború, ismét égzengés, világháború kezdődött, amely megtizedelte soraikat. Itt a képen még nem sorozták be őket katonának, nem tudhatták milyen sors vár rájuk. A háborúban ketten közülük ottmaradtak a csatatéren (az egyikük Törökszentmiklóson van eltemetve), az én nagyapám pedig magyar katonaként a Don-kanyarban esett fogságba, és csak az utolsók között, 1948-ban szabadult, rettenetes állapotban. Mesélte, hogy túlélte a hastífuszt, amit a rothadt káposztától és krumplitól kaptak, hiszen mindent megettek, annyira éheztek. Nagyapám hazajöttéig nagyanyám a szüleinél lakott, gazdálkodott, nevelte a gyerekeket, akik persze, nem ismertek rá arra a végletesen lefogyott, megöregedett emberre, aki egy szép délután beállított, rongyos ruhájában.

Sajnos, dédnagyapám meghalt karonülő koromban, de dédnagyanyámra jól emlékszem, rendszeresen látogattuk nagyanyámmal. Megérte három fia elvesztését is, örökké feketében ült és imádkozott értük és a saját haláláért.

Százkét évet élt.

Ökrös Csaba, prímás

Még frissen él bennem a halála, az értelmetlen és korai halála. „Teli bőrönddel ment el", mint ahogy Bartók mondta volt, ezért menekülök talán a régmúltba. Amikor megismertem, 1984-et írtunk, én Fodor Sándor „Netivel" épp egy nagy lakodalmat muzsikáltam a kalotaszegi Mérában, ő a barátnőjével jött ki gyűjteni. Netit azonnal elfogadta mesterének és különös szeretettel kezelte későbbi közös turnéinkon.

Csaba vézna, alacsony, félszeg, kevés szavú ember volt, kifejező, erős nézéssel, aki mintha álladó görcsben lett volna, míg a hegedűjét kezébe nem vette. De ha kezébe vette, átlényegült s elkezdett sugározni, mintha a régi prímások szelleme vette volna át vonója kezelését, akiknek a zenéjét borzasztó részletesen megtanulta az utolsó kis díszítésig. Sokszor hallgattam félálomban a szállodai szobából, ahogy hajnalban a fürdőszobába bevonulva, hangfogóval, de attól még rettenetesen idegesítően, ezredszer is eljátszott egy-egy problémás technikai részt, hogy aztán a koncerten fölényes biztonsággal dobja, mint éles kést, egyenesen hallgatósága szívébe. Szóval, visszatérve ifjúkorunkhoz, ez az érzelmi hullámvasút akkoriban alaptermészetéhez tartozott. Sokáig hallgatta az összezárt vitáinkat a különböző járművekben, amelyeket a Jóisten rendelt a fenekünk alá és többnyire Ő is tartott karban, nem csak a gépre, de ránk is vigyázva, figyelve. Előttem van ma is, ahogy felhúzott lábakkal támaszkodik mögöttem az ülésre, csukott szemmel, mintha aludna, pedig figyelt és belereccsent a beszélgetésbe, ha a benne gyűlő ilyen-olyan érzelem elérte a forrpontot.

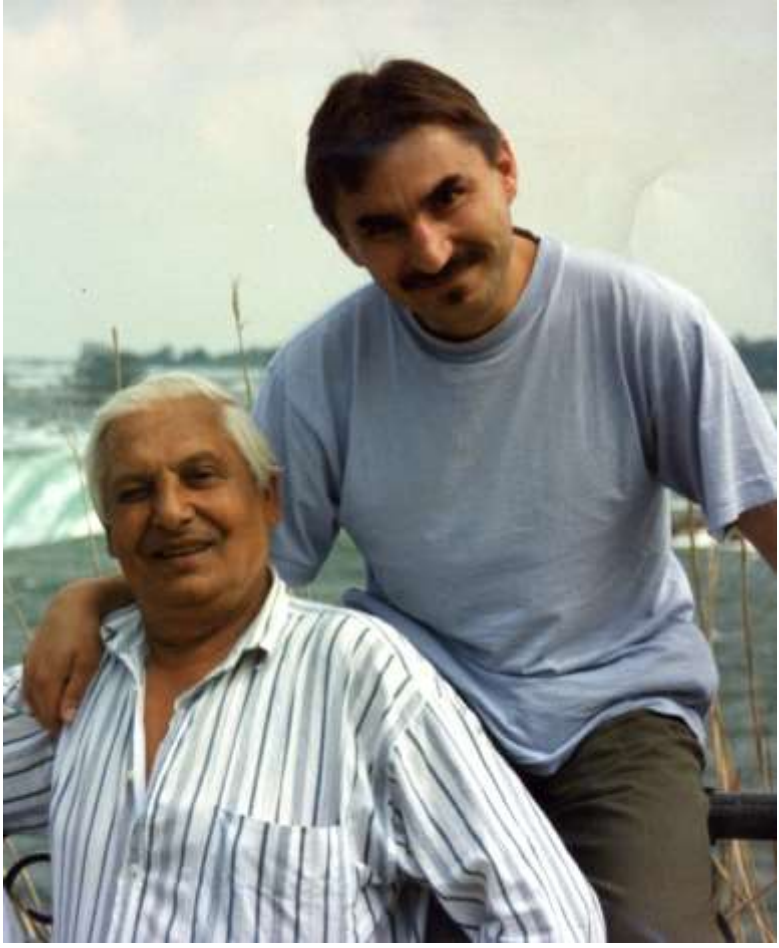

Fodor Sándor „Neti” és Ökrös Csaba a Niagaránál

Úgy éreztem, hogy becsült. Az, hogy frissen áttelepült erdélyiként egyből hívott, hogy csináljunk zenekart, nagyon jól esett és igyekeztem nem csak brácsámmal, de minden zeneszerzői tudásommal és menedzseri munkámmal a zenekart szolgálni. Úgy éreztem, hogy tisztelt, mert én „zeneszerző” voltam, ő pedig mindig is az akart lenni. Hosszú kapcsolat volt a mienk a zenekarban, zenész-testvéri, mint akik egy anyától születtek. Ez az anya a magyar népzene volt. Azt istenítettük, szolgáltuk, vadak voltunk, nem törődtünk sem a mi, sem a mások egészségével vagy belső komfortjával Mindent, amit én nem tudtam, Csaba igen, vagy Pintyő, vagy Miki, vagy Robi, és nagyon szépen kiegészítettük egymást és rengeteget tanultunk egymástól is, nem csak a nagy öregektől. Vitatkozhattunk

bármennyit, részegeskedhettünk, bulizhattunk, ha jött a színpad, mindenki átalakult, és semmi nem számított attól kezdve, csak a zene. És az mindig célba talált, mert a színpadról olyan feszültséget és erőt sugároztunk akkoriban, hogy én magam is úgy éreztem sokszor, mintha fél méterrel a padló felett lebegnék, csekély, de engedelmes részeként egy boldog világnak. Balogh Kálmi, Juhász Zoli és Berecz Andris szintén része volt ennek a boldog zenélésnek akkoriban, még ha nem is tartottak mindig velünk. Büszkeséggel tölt el, hogy szerkeszthettem, kiadhattam közös lemezeinket, amelyek megítélésem szerint ma is megállják a helyüket.

Aztán vagy húsz évvel ezelőtt tört egy nagyot az életem és mindennek vége szakadt. Néha összefutottunk, szívesen mesélt a zeneszerzés munkáiról, és soha a hegedülésről. Két évvel ezelőtt tartottunk még egy zeneakadémiai koncertet. Olyan érzés volt, mintha abba sem hagytuk volna több mint tíz évre, annyira a helyén volt minden, csak mi voltunk már szanaszét, testben és lélekben is. Aztán még terveztünk egy közös koncertet, ha hatvanévesek leszünk. Ő június 17-én lett ötvenkilenc. Nem húzott rá lapot, nem harcolt, lehet, nem is karta tudni, milyen súlyos az állapota, csak csendben elment.

Nyugodj szép csendesen, Csaba! A zenénk legyen veled!

Volt egyszer egy zenekar…

Ezzel a címmel terveztem nemrég még egy koncertet az Ökrös zenekarnak, felvonultatva mindenkit, aki annak idején a zenekarban vagy a zenekarral muzsikált. Az a csapat, amelyikkel aztán a lemezeink nagyrészét készítettük csak valamikor a kilencvenes években alakult ki. Ökrös Csaba, Molnár Miki és én kezdettől ott voltunk, főként a bőgősök változtak az idők folyamán. Kezdetben Kozma Gyula, „Kosztya" bőgőzött, vele készült az első lemezünk is, a Transsylvanian Portraits. Nem felejtem el soha, milyen naivan mentem bele ebbe a munkába akkor a messziről jött hangmérnökkel. Még Erdélybe, Mérába is kimentünk, az egész csapat ült a húgomék nyakán, odahoztuk Neti Sanyi bácsit, Kulcsár Ferenc bácsit Enyedről, felvételeket készítettünk „Vonó sógor" csűrjében, lelkesedtünk, szövegeket írtunk, hogy aztán a hangmérnök eltűnjön a felvételekkel, anélkül, hogy kifizette volna a munkát. Utána évekig hallgathattam a szemrehányásokat a zenekartól, miközben Amerikában jó pénzt kerestek és keresnek máig rajtunk. A lemez ugyanis most is fent van az Amazon és a Spotify oldalakon… Kosztya után Bankó Sándor lett a bőgősünk, majd valamikor '93 körül jött Doór Róbert bőgőzni és Mester László „Pintyő" brácsázni.

Ők ketten nagyot dobtak a zenekaron, nekem is kapaszkodnom kellett Pintyő után, aki hegedülni is nagyon jól tudott, és be is vállalta néha. Nagyon nehéz emberek voltunk mind: nem csak zenében nagyon kritikusak, minden hang a helyén kellett legyen, de természetben is nagyon sokfélék: Pintyő lobbanékonysága befele fordulással párosult, Robi egyenes beszéde sokszor zavarta a problémakerülő Csabát, Miki és én lavíroztunk közöttük. Mind nagyon szerettük a zenét és hazánkat, és a hosszú utazásokon nagy vitáink voltak a hogyan továbbról, különösen, ha Juhász Zoltán fúvós is csatlakozott hozzánk.

Fodor Sándor „Netit" a sok erdélyi közös muzsikálás nyomán én hoztam a bandába, ha olyan turné volt, hogy meg tudták fizetni a nagyobb létszámot. Sanyi bácsit mindenki elsőre elfogadta. Nemcsak kora, kifogástalan technikája és hatalmas tudása miatt, hanem mert civilben is olyan integráló személyiség volt, aki a békét magában legbelül őrizte és kívül is meg tudta teremteni. Vele együtt játszottunk több olyan közös koncertet amerikai szimfonikus zenekarokkal, amelyek tényleg a csúcsát jelentették ottani pályafutásunknak, például a Philadelphiai Szimfonikusokkal, Wolfgang Sawallisch karmester irányítása alatt.

Aztán nálam 1999-ben vége szakadt az amerikai turnéknak. A zenekar még volt egyszer-kétszer, majd lassan szétmállott, szomorúan néztem kívülről. A lemezeink is elfogytak lassan a boltokból, az internet korlátozott örökkévalóságában még minden megtalálható, viszont Ökrös Csaba halála ráfordította a kulcsot egy ajtóra.

Most már tényleg: csak voltunk.

A jó mintázat

Mindig értetlenül nézem, amikor utólagosan, mai szemmel akarunk megítélni olyan tényeket, történéseket, amelyek még egy másik koordinátarendszerben, más körülmények között, más törvények alatt történtek. A római jog, mely az európai jogrendnek is alapja, kevés jogi ismeretem szerint alapelvként mondta ki, hogy nem lehet visszamenőlegesen ítélkezni. Mi manapság sokszor így teszünk Erdélyben, és különösen szakmaiatlannak hat, ha történelemkönyvekben látunk viszont ilyen sommás vélekedéseket. Hogy ne tűnjön titokzatosan zavarosnak, amit itt leírtam, példát hozok. Erdélyben, középiskolában tanultunk a Budai Nagy Antal féle felkelésről (1437), amelyben az Unio Trium Nationum-ot (Három Nemzet Szövetsége) úgy állítják be, mint a románok kizárását az erdélyi politikai

szintérről, holott az akkori rendi társadalomban leginkább a jobbágyokat zárták ki, akik között éppúgy ott voltak a magyar, mint a román jobbágyok. Egyértelműen mást jelentett akkor a „nemzet", rendi szövetséget: a nemességet és a szabad embereket, nem pedig etnikai közösséget, mely csak később alakult ki. Mégis, teljesen történelmietlenül ítélkeznek a múltbéli dolgok felett, valamilyen zavaros, idejétmúlt sérelmi politikai felhanggal. Találkoztam Máramarosban olyan románnal, akinek a magyar nemességet igazoló kutyabőre ott lógott a falon, büszkén hirdetve a család régi voltát, de egy pillanatig sem megkérdőjelezve románságukat. De a Hunyadiak vélt vagy valós román gyökerei is máig hullámokat vetnek, pedig abban az időben ennek az égvilágon semmi jelentősége nem volt, és semennyire sem befolyásolta az említett főnemesi családot döntéseiben.

Más: az akkori középkori rendszerben, a szabadság jegyében nagy tere volt a helyi közösségek önigazgatásának, autonómiájának: ha valaki polgárosodni akart egy városba, a helyi közösségnek meg kellett azt szavaznia. Mégis sérelmezik román testvéreink, hogy nem engedték be őket a „magyarok" a városokba, pedig csak arról volt szó ismereteim szerint, hogy szabályok voltak, amelyeket mindenkinek be kellett tartani, például birtokolniuk kellett egy ingatlant az illető városban. A demokráciában járatlannak nem mondható Svájcban, ha valaki polgárosodási kérelmet ad be még manapság is, ahhoz hozzá kell járulnia a településnek, a kantonnak, majd a svájci államnak is, mindegyik a saját feltételrendszere szerint adja engedélyét. Ez nem valamiféle diszkrimináció, jelenkori nehezítés, hanem a régi törvények továbbélése.

Európa legrégebbi fatemplomai Norvégia mellett Erdélyben találhatók, csodájukra jár a világ. Nem születhettek volna meg, ha az 1568-as „rendi", tordai országgyűlés nem hozza meg híres határozatát a vallási türelemről, és a balázsfalvi püspökségben sem avathatott volna a pápa egyetlen boldog püspököt sem nemrég.

Erdély a maga sokszínűségével, toleranciájával ma is példa lehet kicsiben a nemzetek Európájának. Csak meg kellene látni a jó mintázatot…

Fejfák, nevek

A látogatások az erdélyi temetőkbe nem csak kegyeleti okokból ajánlottak, de sok mindent meg is lehet ott figyelni. A temetői kultúra érdekes részleteket mutat meg a környék lakóinak civilizációjáról, kultúrájáról, és mindezt időben is hitelesen követhetővé teszi, kivéve, ha olyan agresszív és barbár beavatkozások nem történnek, mint nemrég az Úz völgyében.

Érdemes megfigyelni a temetői növényeket, fákat, a sírok-sírboltok stílusát és feliratait, amivel az utódoknak, vagy éppen az örökkévalóságnak szándékoznak üzenni. Nemrég vásároltam egy kitűnő könyvet e tárgyban, Péterfy Lászlótól, aki a dokumentálás fáradságos és hálátlan munkáját vette szívébe és lábába. Marosszék régi sírköveiről ír, hiszen már a sírköveket sem hagyják a temetőkben nyugodni, nemhogy a testeket.

A XVIII. század előtt a falusi magyarok a sírjeleket általában fából készítették („fejfa"), a gazdagabbak és a templomokban temetkezők kőből. Aztán elkezdett a falusi temetőkben is megjelenni a kő, és ma már kizárólagosan uralja a temetők képét, melyekben egy-egy kopjafa sivatagi virágként hat.

A sírfeliratok is nagyon sok mindent elmondanak, én mégis most a neveket említem, mert ezt láttam nemrég az egyik Maros-menti református temetőben:

Most a síremlék esztétikájára nem térek ki, fel sem tűnt volna a sok hasonló között. A rajta lévő nevek miatt azonban megálltam, elmerengtem. Valószínűleg apa-fia sírját látjuk. Elképzeltem egy lehetséges történetet. A katolikus talján (olasz) ősök valamikor bevándoroltak Erdélybe, akár kőfaragókként vagy egyéb hiánymesterséget űző családként, ott a vallási sokszínűséggel és toleranciával találkozva, szívükben és formálisan is egy idő után áttértek a településen általános református hitre, majd el is magyarosodtak, vállalva velünk a vallási, majd a nemzeti közösséget. Csakhogy jött Trianon, az első fejszecsapás, a magyar közösség meggyengült, majd jött a háború és a kommunizmus, a szászok otthagytak bennünket, majd masszívan elkezdtünk mi magyarok is kivándorolni. És megtörtént ebben a családban is az identitáscsere, hiszen a fiú már románul írta a nevét…

Sok helyen tapasztalom ezt a folyamatot, ahol vegyes nációjú környezetben élünk. A népzenészek között a leghíresebb példa a magyarpalatkai

Kodobáké, akik közül a középgeneráció már nem tud magyarul, de még református, a fiatalokat pedig már ortodoxnak keresztelték. Fodor Sándor „Neti" is, a híres kalotaszegi prímás, aki a legszebb, még Ázsiából hozott dallamokat játszotta nekünk, mikor megismertem, épp román osztályba íratta a fiát és románul beszéltek vele otthon, cigányul pedig meg se tanította. Ma Erdélyben a cigányok között is sokan szégyellik az anyanyelvűket, és térnek át erre az asszimilációs útra. Meggyőződésem viszont, hogy sok lelki terhet is magukra vesznek így, s belül összetörik valami azokban, akik nem vállalják őseik identitását.

Vajon mi játszódhatott le például a sírfeliraton nem szereplő anya lelkében?

Trianon

Mi magyarok is elrontottunk sok mindent itt, a Kárpát-medencében, enyhén szólva nem vagyunk bűntelenek, abban hogy szétdaraboltattunk Trianonban. Még mielőtt valaki nemzetárulónak, idegenbérencnek stb. kiáltana ki, jelzem, hogy a trianoni döntést, ahogy azóta mindenki, aki egy kicsit is kívülről próbálta nézni ezt a tragédiát, így magam is mélységesen igazságtalannak és elnagyoltnak tartom. Könyvtárakra rúg ennek az irodalma, most én nem is szeretnék mást, csak néhány kevésbé ismert aspektusra felhívni tisztelt olvasóm figyelmét.

Sok minden ezekből a folyamatokból már évtizedekkel korábban előre látható volt. Nem véletlen gróf Bánffy Miklós a korszakot kitűnően, olvasmányosan leíró regénytrilógiájának címe: *Megszámláltattál*; *És hijjával találtattál*; *Darabokra szaggattatol*. Az sem véletlen, hogy Koós Károly ezt írja már 1911-ben: „De a magyar állameszme részére sem hódíthatjuk meg az oláhságunkat többé, amióta tőszomszédunk a szabad, nemzeti és hatalmasan fejlődő Románia. Mai helyzetünk az, hogy a zárt sorokban, egységes vezetés alatt és öntudatosan előrenyomuló oláhsággal szemben az erdélyi elszegényedett, fáradt és reményvesztett magyar társadalom lépésről-lépésre, lassan de folytonosan kénytelen visszavonulni minden téren. Sorsunkat előre látjuk, és csodára nem számíthatunk."

Mielőtt valaki román érzelmű megsértődne, sietve szögezem le, hogy Koós a középkor óta folyamatosan használt történelmi népnevet használta. Akkor ennek még nem volt sértő vagy gúnyolódó konnotációja, mint ma. Persze, központi kérdésként a parlamenti obstrukcióba gabalyodott budapesti vezető réteg akkor sem olvasta Koós írását, mint ahogy a tragédia megtörténte után is figyelmen kívül hagyták bölcs szavait és a

„Nem, nem, soha!" fájdalmasan őszinte, de teljesen terméketlen és illuzórikus, ezért zsákutcás jelszavába feledkeztek. Még József Attila is bedőlt a közhangulatnak, és verset írt „Nem, nem, soha" címmel 1922-ben.

Ezzel szemben a józanabbak számára már akkor is látható volt, hogy addig, amíg a helyi közösségek nagyobb része, a románok, magyarok, szászok, cigányok Erdélye nem érzékeli *együtt* jogtalannak és igazságtalannak a trianoni tragédiát, nem is lesz sem tartós, sem igazságos jóvátétele annak, sem Bécsből, sem sehonnan máshonnan.

Egy kevéssé ismert példa erre: kisebb politikai vihart kavart Romániában, hogy néhány éve megjelent egy fájlmegosztón egy videó, amelyben máramarosi románok átkozták a trianoni döntést. A hír pikantériáján túljutva, a tényeket megvizsgálva teljesen érthető lett végül, hogy őket is ugyanaz a tény zavarta, mint minket, magyarokat: teljesen esetlegesen és a helyi közösségek megkérdezése nélkül csatoltak el tizenhárom román falut a Máramarosi közösségtől, amely a mai napig is a kisebbség nehéz kenyerét eszi, most már Ukrajnában.

Nekik is ugyanúgy fáj Trianon…

Nevek, fordítások

A személy- és családnevek fordításában és ferdítésében itt, Közép-Kelet-Európában nagy gyakorlatunk van. Nem csak a magyar és a környező országok nyelvi szerkezetének alapvető különbsége nehezíti azonban a dolgunkat, de az is, hogy a nyugati kereszténység határa nagyjából a Keleti Kárpátok, a középkori kancelláriák nyelve pedig ebben a kultúrkörben a latin volt. Így tudták aztán a Trianon utáni új állami berendezkedésben a nagyjaink nevét könnyen „átfordítani", hiszen Bethlen Gábor például valóban latin okleveleket adott ki, ahol Gabriel Bethlenként írt alá mint „princeps Transylvaniae". Ráadásul nagyon sokszor a fejedelmek csak a keresztnevüket használták latinul, így aztán könnyű volt, teljesen történelmietlen módon, de az új történelemcsinálóknak nagyon hasznosan, az utódállam nyelvén emlegetni őket. Jóllehet, ha ne adj Isten sírjukból feléledtek volna, valószínűleg hangosan tiltakoztak volna, hiszen sokuk latinul sem tudott, azt csak a „deákok", „deák nyelvre" (ami a latint fedte akkoriban) írták át.

Az is nyilvánvaló, hogy a történelmi családok neveiket a korabeli helyesírás szerint, de magyarul írták, így nagyon meglepte volna őket, ha például találkoznak a Trianon utáni ferdítési csodákkal: Racoţi, Poznan (Pázmány a tótoknál). Hosszasan sorolhatnánk minden környező országból a példákat, elég csak felütni egy ottani történelemkönyvet. A ferdítés mellett fordítottak is: csak szóbeszédből tudom, hogy Trianon után egy

bizottság járta Erdélyt, román „hivatalos” elnevezésekkel szórva meg nemcsak azokat a falvakat, amelyeknek addig is volt román nevük, de azokat is, amelyeknek nem. Csodák nem születtek, a bizottság nem volt valami kreatív, hiszen ezrével kellett volna új dolgokat kitalálnia. A sajátosan magyar magánhangzók sem kedveztek ennek a munkának, így lett aztán Ditró környékén Güdücből Ghiduţ, Közrezből Chiozrezu, Tölgyesből Tulgheş. Könnyű dolguk volt Szovátával, Koronddal, de már nehezebb Énlakával (Inlăceni), Firtosváraljával (Firtănuş). Vármezőt pedig egyszerűen tükörfordították: Câmpu Cetăţii-ra. Ha volt valami értelme a magyar elnevezésnek, akkor benyomásom szerint leggyakrabban ezt az eljárást alkalmazták. Gyakran viszont magyarul is homályos volt a településnév jelentése, így maradt a hangzásban hasonló románosítás. manapság, a GPS és a Google korában jókat lehet derülni azon, hogy utazásaink során az előttünk feltűnő hivatalos falunévtáblák vajon milyen magyar elnevezéseket is takarnak. És ezek csak a magyar helységek, szegény bizottság hogy megszenvedhetett a szász elnevezésekkel!

A legrosszabb azonban az volt, ha a fantáziátlanság műveletlenséggel is párosult, ilyenkor születtek az igazi csodák, mint „Kínai Pál” (Paul Chinezu, vagyis Kinizsi). Nálam sokáig az a kolozsvári utcanév vitte a pálmát, ahol sokat kellett gondolkodni, kiről nevezték el. „B.N. Antal” – állt a táblán rövidítve, nyilván, mert túl hosszú volt a név. Budai Nagy Antalt rövidítették így, mert még azt sem tudták, hogy magyarban a vezetéknév áll az első helyen.

Nyugati szél

Egyszerűbb lenne most arról a szelíd szélről írni, amely évszázadokon át a Kárpát-medencét tavasztól őszig ellátta friss levegővel, hiszen régen az uralkodó széljárás a nyugati volt. Sajnos. a klímaváltozással ez is változik. Apám idejében tudtuk, hogy a budapesti Kossuth rádió időjárás-jelentése Gyergyóban legkésőbb két nap múlva érvényes lesz.

Én viszont a nyugati szél alatt most azt a kulturális áramlatot értem, amely, mióta a nyugati kereszténységet felvettük, változó intenzitással, de konstans módon hat nálunk. Jönnek az újabb és újabb kulturális divatok, észre sem vesszük és már átvették az uralmat. Így „kaptuk” ajándékba például a reneszánsz páros táncokat a hozzájuk tartozó divatos vonós hangszerekkel, mert addig csak körtáncaink voltak és jórészt fúvós hangszerekre táncoltunk (duda, furulyák, töröksíp). Hiába volt a török által kettévágott központi szállásterület, ha késéssel is, kerülővel is (Galícián keresztül például), de Erdélybe is eljutott minden újabb divat a nyugati

szél révén. Igaz, hogy a barokk például csak nagy késéssel, de utána bepótolta a közízlés, ma is a legtöbb megmaradt műemlék épületünk barokk, vagy későbbi. Keletről, mióta itt élünk, csak betörés, háború, rablás ért bennünket, pozitív kulturális áramlat onnan nem jött, ami pedig mégis, az is nyugati közvetítéssel, mint a görög katolikusság, vagy a mostani ezoterikus keleti tanok. A kommunista korszak vasfüggönyei (a legdurvább közülük a román volt) már sokkal hatékonyabban zártak, de a kulturális hatások befogadását, azok tömegekre való hatását csak késleltetni tudták, nem pedig meggátolni. Annak idején a kolozsvári táncházasok körében hetekig kereste a Securitate az István a király hanglemez egyetlen, valahogy becsempészett példányát, vagy Domokos Pál Péter moldvai magyarokról szóló, kazettán áthozott előadását. Aztán ez a kulturális szél valahogy globálissá vált, elkezdett Amerikából fújni, a teljes világot érte. Amikor a '80-as években Amerikában jártam, idegenkedve néztem az ottani nagy bevásárlóközpontokat, hatalmas mozikkal kombinálva, ellenben tetszett a konyha-nappali összevonása, az „amerikai" konyha. Álmomban sem gondoltam volna, hogy néhány évtized, és kevés kivétellel mindenütt általános lesz mindkettő (Svájcban például előrelátóbbak voltak), és a kültelki bevásárlóközpontok megölik a városközpontok kisboltjait, butikjait a helyi árukkal, miként a mozikat is. És persze, ezzel együtt jött az autók tömkelege, mint Amerikában. Rászabadultak a keskeny utcáinkra és mi szépen belefulladunk az „american way of life"-ba.

És jönnek onnan az újabb kulturális „csodák": a „Gugli", amelytől mindent elfelejtünk, hiszen azt hisszük, elég kiguglizni az információt (pedig a gondolkodásunk elsajátított tudás nélkül nem tud fejlődni) és a Facebook, amely közvetlen emberi kapcsolatainkat teszi tönkre, hiszen nem kell találkozni, csapongva elbeszélgetni, belemélyülni egymás sorsába, tanulni belőle, elég a butánál siralmasabb smiley-k (már nem is magyarítunk) küldözgetése.

Ideje van a kulturális klímaváltozásnak!

Egy régi festmény

Nemrég tartottuk a negyvenéves érettségi találkozónkat. Nyugalmas és baráti volt, a hangsúly áttolódott a korábbi bulikhoz képest az étkezésre és a beszélgetésekre. A régi emlékek felelevenítésén túl még mindig tudtam meg új dolgokat a volt osztálytársaimtól, róluk és önmagamról. Kaptam egy 1980-as portrét is, amelyet Miklósi Dénes képzőművész osztálytársam készített a katonaság alatt, hiszen együtt voltunk előfelvételis katonák Lugoson.

A festmény előhozta a katonaemlékeket. Ma már Európa ezen a felén is megszűnt a sorkatonaság, de 30-40 évvel ezelőtt még általános volt, sőt, Romániában az egyetemista lányok is kötelezően jártak havonta kiképzésre. (Hogy miért csak azokat kellett büntetni, akik bejutottak egyetemre, nem tudom.) Húgom, aki magyar-francia szakos bölcsész volt, ilyenkor

idegbajosan vette fel reggelente a katonaruhát és vadul kereste a hajcsatokat, mert kötelezően kellett lennie a zsebükben néhány darabnak.

Mi, fiúk viszont a sikeres felvételi után, egyetem előtt, októberben bevonultunk. Édesapám elkészítette a hagyományos faládát, a népdalbéli „kuffert" és az átbulizott „katonabúcsúztató" éjszaka után felültünk a vonatra. Lugoson egy elég nagy zászlóaljhoz kerültünk, a marosvásárhelyi színinövendékek, a kolozsvári képzőművészeti egyetem és a zeneakadémia, valamint a temesvári testnevelési főiskola leendő egyetemistái, huszonegynéhányan. Első dolguk volt megszabadítani bennünket a szerintük fölös bajuszoktól, hosszú hajtól. Természetesen regáti káplárokat kaptunk, még arra is vigyáztak, hogy érettségijük se legyen. Ezek „hosszú" katonák voltak, tizennyolc hónapra bezárva, kifejezetten utáltak bennünket a kilenc hónapunkkal és egyetemista státuszunkkal. Ezért aztán mindenféle megalázó praktikát vetettek be velünk szemben, a gázmaszkkal sárban kúszástól az éjszakai budipucolásig, folyosó fényesítésig. Végeérhetetlen őrségekbe is beosztottak a vezetőség lelkes helyeslése közepette (politikai tisztünket Cherecheş-nek hívták, de „nem tudott" magyarul). Lestek minket, és amikor a fáradtságtól elaludtunk az őrségben, rögtön jött a büntetés, a fogda. És persze megpróbáltak besúgónak is beszervezni különféle fenyegetésekkel és a kedvezmények lebegtetésével. A viszontagságok viszont jól összekovácsoltak bennünket, és kevés volt, aki megtört.

Ahogy csigalassúsággal teltek a hónapok, kezdtünk beleszokni az ottani létbe, és megpróbáltunk előnyöket is kiharcolni: létrehoztunk kiszenekart, a képzőművészek jelszavas pannókat festettek, ezáltal festékhez is jutottak, így született a fenti kép.

Tavasszal megszabadultunk a káplárjainktól, akik kitöltötték idejüket. Utolsó csínytevésüket az ezred kutyája bánta: belenyírták a szőrébe, hogy „hai libi" („Jöjj szabadulás"), amit a parancsnok azzal honorált, hogy kopaszra nyíratta szegény kutyát.

Június végén nekünk is eljött a szabadulás, a kaszárnyakapuk kitárultak előttünk. Kilépve onnan éreztem meg először, hogy milyen nagy kincs a fizikai szabadság.

Erdélyi kórházak

Beteges, gyenge gyerek voltam, akit sokszor kellett gyógyítani, így első élményeim az erdélyi kórházakról még gyerekkoromból származnak. Az egyik első emlékem, hogy amikor be akartak oltani, bebújtam jó mélyen az ágy alá, nagynéném pedig mérgében egy piszkavassal kalimpálva próbált kihalászni onnan.

Ditróban már akkor is volt kórház, ez még most is nagy dolognak számít a faluban, és jórészt egy nagybetűs ORVOSNAK, Puskás Károlynak az elkötelezettségét és áldozatkészségét dicséri, aki a kezdetektől máig, a helyi potentátokat és a rákot is túlélve, vezeti azt. Nagyapám ritkábban, édesapám gyakrabban volt utolsó éveiben a ditrói kórházban, mindig a lehető legjobb ellátást kapták, dacára annak, hogy mindketten ott távoztak el közülünk.

A szentmiklósi kórházat először kívülről ismerhettem meg: oda édesanyám volt kétszer is internálva sárgasággal, mi édesapámmal szorgalmasan látogattuk, biciklivel megtéve kisgyerekként a 24 kilométert. Aztán én is bekerültem egy mandulakivétel erejéig, akkoriban három napig tartott és rettenetes volt. Vásárhelyen csak egyszer vittek be egy hétre, Kolozsvárott pedig megúsztam az internálást. Annak idején mindenhol jó szervezettséget, példás tisztaságot és rendet tapasztaltam, és erős elkötelezettséget a gyógyítást végzők között.

Nemrégiben úgy hozta a sorsom, hogy ismét kórházat kellett látogatnom, így alkalmam nyílt összehasonlítani az akkorról bennem élő kórházképet a mostanival. Elsőre feltűnt a betegek megsokszorozódása, nagyságrendekkel többen várakoztak, közlekedtek, keresték gyógyulásukat a vásárhelyi „új", megyei kórházban. Már a megközelítés is problémás volt, ha ugyanis autóval próbáltam menni, két kilométeres körzetben minden talpalatnyi helyen autók parkoltak. Voltak, akik láthatóan autókban éltek több napja, ott ettek, aludtak, néha családostól. A kórház környékét ellepték a kéregetők, akik a liftes néni elmondása szerint még a kórházba is bebejártak lopni, megélhetést szerezni.

A zsúfolt folyosókon állva, néhol földön ülve vártak a betegek a sorukra, köztük cikáztak sürgős eseteikkel a betegszállítók. Olyannak tűnt az egész, mint egy frontkórház, ahol gyógyulni is, de meghalni is nehéz, pedig meggyőződésem, hogy az ottani orvosi, egészségügyi személyzet is pont olyan áldozatosan végezte a munkáját, mint anno a ditrói. A régóta felújításra váró épület labirintusából kijutva, a nyárban fecskék cikáztak az épület körül, mint a betegszállítók bent, egyszerre jelképezve az életet és az eltávozást.

Amerikás magyarok

Még meg sem melegedtem Magyarországon, amikor Ökrös Csaba megkeresett, hogy alakítsunk zenekart. A zenekarral együtt pedig, Csaba tudásának és jó amerikai kapcsolatainak köszönhetően, jöttek a meghívások is. Zenekarként először 1988-ban, egy kamara-táncegyüttes kíséretében jutottunk ki az Államokba. Ez a csapat a Zsuráfszky Zoltán – Farkas Zoltán által vezetett, azóta legendává nemesült Kodály Kamara Táncegyüttes

volt. Ezt az utazást aztán több másik követte, már csak zenekarként, táncosok nélkül helytállva a Magyar Kálmán által mind hosszabbra és egész Észak-Amerikára kiterjedő turnékon.

Ezek a turnék több, teljesen új világot ismertettek meg velünk, melyek, mint rétegek, éltek és sültek abban a nagy kohóban, amit az Egyesült Államok és Kanada azóta is jelent. A '80-as, '90-es években az ottani magyarság az odavándorlás időpontja szerint rétegződött. A felső réteget alkották azok, akik még a II. világháború előtt kerültek oda, a következő nagy réteg az '56-osoké volt, a legfrissebbek pedig, akiknek legjobban hiányzott még a szülőföldjük, a „piramis" alján voltak. Mi általában az '56-osoknál vendégeskedtünk, vagy a frissebben kivándoroltaknál, és legtöbbet „magyar házakban" léptünk fel. Ezek a közösségi épületek többnyire nagyon jó helyen, a belvárosokban voltak, ahol hajdanán nagyobb lélekszámnál „magyar negyed" is kialakult. A bevándorló magyarok azonban, ahogy vagyonosodtak, fokozatosan kiköltöztek a kertvárosokba, és a házak körüli ingatlanokban akkoriban már új bevándorlók, Puerto Rico-iak, mexikóiak, egyéb vegyes népség lakott.

Az épületekben nemcsak közösségi helyiségek, hanem jól felszerelt konyhák is voltak, ahonnan az olyan ünnepi eseményeken, mint egy anyaországi zenekar koncertje, többnyire erősen magyaros illat, a töltött káposzta, pörkölt vagy a gulyás illata áradt. A koncertjeinken pedig a magyar diaszpóra piramisának mindenféle rendű-rangú tagja megjelent, jóllehet elmondásuk szerint a mindennapi társasági életben nem nagyon keveredtek egymással. Találkoztunk ott magyar főrenddel éppúgy, mint Starker Jánossal, a világhírű soroksári csellistával, vagy a szamosújvári származású, de budapesti '56-os Pongrátz Ödönnel, Gergely testvérével. Nagy szerencsénkre a népzene megnyitotta felénk a lelküket, sokat tanultunk történeteikből.

Az első turnénkon találkoztunk Püski Sándorral és feleségével manhattani könyvesboltjukban. Miután vendégül láttak, megpakoltak minket kiadványokkal, amelyek itthon akkoriban tiltottak voltak. Lazán hazacsempésztük őket, nem is gondolkodtunk azon, hogy veszélynek tesszük ki magunkat. A könyvek aztán körbejártak, ma már nem is tudom, maradt-e nálam példány belőlük.

„Netivel" Amerikában

Amerikai turnéinkra kezdeményezésemre rendszeresen magunkkal vittük Fodor Sándor „Neti" kalotaszegi prímást. A „Neti" ragadványnév az édesanyjától származott. Én még az egyetemi évek alatt ismerkedtem meg

vele, rendszeresen elhívott lakodalmakat muzsikálni, mivel jóval olcsóbb voltam, mint a profi muzsikusok.

Netit lenézték egy kicsit a zenészek, „csűrös cigánynak" csúfolták, amiatt, hogy rendszeresen vállalt falusi, akkoriban a csűrökben rendezett lakodalmakat, mulatságokat. Alacsony, tömzsi, nevető szemű ember volt, gumi arccal, amelyen rendszeresen megjelent az általa játszott zene karaktere. Nagyon tudott muzsikálni, hatvanévesen elképesztő mennyiségű népdal – számunkra igazi kincs – volt a kezében. Minket, fiatalokat rendszeresen okított, rengeteget tanult tőle mindenki a zenekarban, de a táncházmozgalomban is. Először már 1988-ban sikerült kihozni Budapestre az akkoriban elzárt Erdélyből, mindjárt készítettem is vele egy lemezt a legendás Fonográf stúdióban a Muzsikás kapcsolatainak köszönhetően.

Soha sem fogom elfelejteni, amikor az első hathetes amerikai turnénkra Neti megérkezett Budapestre egy nylonszatyorral. Érdeklődve néztem, mit hozott. Visszaköszönt belőle egy fehér ing, egy alsó és egy zokni, egy táblácska szalonna és száz eladásra szánt kommersz furulya, amit az út mentén, a korondiaktól vásárolt. Amerikába kiérve az első dolgunk volt, hogy egy *mall*ba betérve neki ruhát vásároljunk. Egy másik alkalommal többszáz kalotaszegi gyönggyel érkezett, amelyeket a koncertek szünetében, vagy utána, eladogatott. Kicsit szégyelltük, de nem akartunk szólni neki, hagytuk hadd tegye.

Egy alkalommal, amikor az a megtiszteltetés ért, hogy a washingtoni magyar nagykövetség szervezésében játszhattunk egy ottani fontos helyen, mégis megkértem, ne áruljon. A koncert szünetében viszont rémülten láttam, hogy Neti eltűnt. Rosszat sejtve rohantam ki az előtérbe, ahol éppen egy lefagyott szmokingos kör közepén találtam egy kislánnyal, akinek a nyakában ott virított egy gyöngy, Sanyi bácsi pedig magyarul, öt ujját lengetve ismételgette a megszeppent gyereknek: „mondd meg apádnak, hogy öt! Öt!" Gyorsan kirángattam a kör közepéből, megszidtam, és már futottunk is, mert kezdődött a koncert második része. Zseniális zenélése ott is feloldott minden görcsöt. Neti megfelelő jutalomban részesült a kislány apjától, aki elhitte végre, hogy az öreg cigány nem molesztálni akarta gyermekét.

Sok ilyen történetet, vígat és szomorút éltünk meg együtt Netivel. Ő, meggyőződésem, nem is tudta sokszor, merre járunk. Ámulva lógatta a lábát a Csendes-óceán sziklás partján és ódivatú, „midi" alsógatyájában élvezettel merült el a mondén floridai Miami Beach meleg vizében. Csak a víz hőmérséklete volt számára a különbség.

Valahányszor színpadra álltunk, újra és újra elvarázsolta közönségét, bármilyen nációjúak is voltak. Mindig hibátlanul.

Népzenei táborok Amerikában

A '90-es években nagy táncházas közösség volt már Amerikában, elsősorban Magyar Kálmánéknak köszönhetően, akik ott több néptánccsoportot is vezettek. Kálmán kialakított egy baráti hálózatot Amerika-szerte, akik áldozatosan közreműködtek a helyi magyar közösségek programjainak szervezésében. Meghívásukra és vendéglátásukban keresztül-kasul bejártuk Észak-Amerikát. Ezeken az utakon mi irányítottuk saját magunkat, felváltva vezettünk jórészt rettenetes állapotú bérelt buszokat, melyek annak ellenére, hogy megpróbáltuk kímélni őket, sokszor lerobbantak.

Egy utunk alkalmával a behavazott februári Torontóból utaztunk le két nap alatt, folyamatos vezetéssel a napfényes Floridába, és volt olyan is, amikor a kaliforniai San Diegóból jártuk végig a nyugati partot Portlandig, Seattleig, meg-megállva, koncertet adva, táncházat tartva minden nagyobb magyar közösségnél. Előfordult olyan is, hogy átrepültünk a nyugati partra, és Kálmánék hozták három napon keresztül a buszt utánunk keletről. Ezek a turnék nagyon megerőltetők voltak, nemcsak a hosszú, sok ezer kilométeres utazások miatt, de a mindennapos kényszer miatt is, hogy színpadra állva minden alkalommal újra és újra élményt adva tudjunk muzsikálni, hiszen a közönséget kevéssé érdekelte, hogy mi előzetesen hány napot zötykölődtünk az elég rossz állapotú amerikai utakon.

A legnagyobb fáradtságot viszont a táborok jelentették. Akkoriban két nagy tábort szerveztek: egyet a keleti partiaknak, egyet a nyugatiaknak. Az első Pittsburgh környékén volt egy szép tóparton, a második a kaliforniai Mendocinóban, egy mamutfenyő-erdőben, ahol Neti Sanyi bácsi is azt hitte, valami Gulliveres mesébe csöppent, akkorák voltak körülöttünk a sok százéves fák. A két tábort viszont a költségek miatt egymás utáni hetekre szervezték, így mi épp, hogy befejeztük az egyiket, repülővel átestünk a másikba.

Már az első is nagyon fárasztó volt, hiszen a táborok napi programja reggel hangszer és tánckurzusokkal kezdődött, majd délután általában előadással, koncerttel és hajnalig tartó táncházzal folytatódott. Sajnos, felfedeztük a szép tóban a halakat, és a táncház után még rendszeresen kimentünk horgászni, volt, hogy reggelig. Így aztán nem aludtunk egy hétig szinte semmit, viszont megörvendeztettük a tábort egy nagy kondér halászlével. Megdöbbenésünkre azonban az amerikaiak nem akartak enni belőle. Szégyenkezve vallották be, hogy a sok ponty, amiből a levet főztük, ott tisztátalannak számít, mert a fenéken él és az iszapot eszi.

A kialvatlanságtól sírni tudtunk volna, de a neheze csak Mendocinóban jött, még egy hét tábor, rendes alvás nélkül. Így történhetett meg,

hogy Doór Robi egyik hajnalon, játék közben csellójával együtt egyszerűen lefordult a székről, úgy elaludt, hogy nem tudtuk felébreszteni. Zenéltünk tovább, de a reggeli oktatás elmaradt.

Amerika uszályában

Bár sok helyen megfordultunk a zenekarral a világban, a legtöbb tapasztalatot mégis Észak-Amerikából hoztuk haza. Nemcsak azért, mert nekünk, hagyománnyal foglalkozóknak teljesen új volt egy olyan „újvilág", ahol a helyi hagyományoknak ennyire kevés szerep jutott, hanem azért is, mert megdöbbenve tapasztaltuk későbbi éveinkben, hogy az ottani életforma, gondolkodásmód elemei, ha késéssel is, de rendre megjelennek itthoni, nagyon másnak tapasztalt világunkban. Például, amikor az ottani utazásokat elkezdtük, itthon még nyoma sem volt a nagy bevásárlóközpontoknak, ott viszont már jártunk több kilométeresben is, olyanban is, hogy elektromos kisautót lehetett bérelni, bevásárlókosár helyett.

Azóta itthon is mindenhol kiépültek a nagy bevásárlóközpontok, és a gyakorlatilag tönkretették belvárosi üzleteket.

Vagy: a '80-as években itthon még ritkaság volt az „amerikai konyhás" (a konyha és a nappali egy légtérben) lakás. Ezért, ha házibuliztunk, egy idő után gyakorlatilag a konyhában szorongott mindenki. Ma már ritka az olyan új ingatlan, ahol nem az amerikai berendezkedéssel találkozunk, sőt, ahol lehetett, még a régi bérházak lakásait is átalakította az észrevétlenül beszivárgott új trend.

Vagy, kint rendre találkoztunk a különböző funkciók egy helyre tömörítésével („cluster"). Minden nagyobb városban volt például „chinatown", ahol olcsón lehetett műszaki cikkeket vásárolni és „jó" kínait enni (nem az amerikai ízlésre tompítottat), vagy vigalmi utca, negyed, ahol például a jazzkocsmák sorakoztak egymás mellett hosszan. Kettő is emlékezetes maradt közülük: New Orleansban játszottunk a Preservation Hallban, amely az ottani hagyományos jazz székesegyháza, és utána végigjártuk a Bourbon utca kocsmáit, amelyekben szinte mindenhol elsőrangú helyi zene szólt. A másik élmény Chicagóhoz kötődik, ahol szintén találtunk egy utcát, ahol sűrűn egymás mellett működtek a jobbnál jobb jazzkocsmák. Itt azonban már odáig jutottunk, hogy megfelelő mennyiségű alkohol után képesnek éreztük magunkat egy kis közös muzsikálásra a helyiekkel. Ebből aztán hajnalig tartó, nagyon nagy buli kerekedett, ahol az ősi pentaton magyar népdalok szégyentelenül simultak bele az afro-amerikai jazz ölelésébe. Hajnalban szó szerint hazafüstöltünk: a behúzva felejtett kézifék füstje a szállásig jött utánunk, és a füstös ébredés utáni első lehetséges utunk a szervízbe vezetett.

Ilyenek és hasonlóak voltak az európai vigalmi negyedek előképeivel a tapasztalataink Amerikában, a ’80-as, ’90-es években. Ma már nálunk is van vigalmi negyed. Azonban, velük ellentétben, nálunk egyetlen egy kocsmában sincs magyar népzene, és meg sem fordul talán a fejükben, hogy valamit is bemutassunk saját hagyományos kultúránkból, mint ahogy a csilli-villi „mallokban” is leginkább a multik áruit terítik. Kilóra nyeljük be, amit adnak.

Az ottfelejtett zene

Már régóta szeretnék egy dokumentumfilmet forgatni az erdélyi szászokról. Számomra rejtély, Erdély, Románia számára pedig civilizációs tragédia, hogy testületileg otthagyták a földet, ahol 700 éven keresztül laktak, s amelynek fejlődéséhez oly sokat adtak.

Hogy mást ne említsek, tudomásom szerint az erdélyi városokat, még Kolozsvárt is, mind szász mesterek építették. Létük Erdélyben nem csak az európai kötődést erősítette, de szorgalmuk, különös érzékük, hogy

egyensúly tudtak teremteni a múlt értékei és a legújabb civilizációs vívmányok között, pótolhatatlan szerepet adott nekik Erdély társadalmában.

Zártságuk, belterjességük, mely csak a „birodalmi" németség fele volt nyitva azonban lehetetlenné tette, hogy felolvadjanak a nagy népi kohóban, mely Erdélyben kialakult, és amely oly egyedivé tette társadalmát. Irigyelt, de utánozhatatlan példát adtak az erdélyi más nemzetiségűeknek arra, hogyan kell telepesként 700 évig kitartani, virágzó társadalmat építeni, miközben a történelem villámai csattogtak körülöttük. Ha nem külső ellenség, török, tatár, kun, osztrák, orosz, román támadta őket, akkor jöttek a magyar sarcok. Ha az erdélyi uralkodónak pénzre volt szüksége, rögtön tőlük kért vagy vett el erővel. Talán ez is egy magyarázat arra, miért maradtak szigorúan megszervezett, zárt társadalomban.

Most ott van az a fantasztikus épített örökség, amelyet kénytelenek voltak hátrahagyni, és ami nap mint nap emlékeztet hiányukra. Régi képek elevenednek meg előttem egy decemberi, szászbogácsi gyűjtés kapcsán: a gazdátlan öreg templomtorony körül kavargó fehér hópelyhek és fekete varjak látványa, vagy a tűzoltó szertárban sorba fektetett fúvós hangszerek, amelyekre aggályosan rá voltak még címkézve az utolsó játékosok nevei, és amelyeket már belepett a mindent elborító por. Ami viszont nem látszik, de ugyanúgy hátrahagyták, az az itt felejtett népzenéjük, amit mindannyiunk erdélyi, falusi cigányzenészei ugyanúgy megőriztek fejükben, mint a többi nemzetiségét, mi pedig rögzítettünk az Utolsó Órában.

Tervezem, hogy egyszer, egy olyan alkalomkor – például egy „kirmeschben" (búcsúban) – amikor hazalátogatnak, egy kis muzsikálásra elviszem közéjük ezeket a zenészeket. Biztos vagyok benne, hogy a záporozó könnyek lemosnák a port a lelkekről…

Cigányzene

Mi itt a Kárpát-medencében többszáz éve megszoktuk, hogy mulatságaink zenészei között rendre feltűnnek cigány honfitársaink. Kapcsolatuk a zenénkkel nagyon régi, és ugyanolyan külön réteget jelentenek a cigányság körében a zenész, „romungro" cigányok, mint a tetőfedő „gáborok", akik például Bánffyhunyad bejáratához a csillogó tetejű, Mercedes emblémával megkontyolt, odavarázsolt palotákat építették, teljesen hazavágva ezzel a városka korábbi képét. A zenész cigányok viszont minket, magyarokat, románokat, szlovákokat szolgáltak ki, a mi zenénket játszották, így a saját zenei ízlésük csak áttételesen jelenik meg a magyar népzenében.

Az átlagember Nyugaton, és sajnos, sokszor Magyarországon is, ha magyar hangszeres népzenéről beszél, a cigányok által játszott műzenére gondol, amit éttermekben hallhatott, és amit nemes egyszerűséggel „cigányzenének" nevezünk mi, magyarok is, jóllehet nem az. Csak cigányok játsszák, immár háromszáz éve. Aztán ott van még a falvakban egy olyan hagyományos hangszeres népzene, amit szintén cigányok játszanak, de nem cigányzene, hanem magyar, román, szász, zsidó stb. népi tánczene, amit a cigányzenészek, tisztüknél fogva örökítenek át generációról generációra. Végül megtalálhatjuk, szintén a cigányoknál, a saját népzenéjüket is, amit kizárólag a maguk szórakozására használnak, és amely sokban hasonlít a miénkre, rengeteg átvétel van benne a magyar népdalból is.

Ennyi féle-fajta zene sokszor egy cigányzenész kezében, fejében? Ez a történelmileg kialakult zavaros helyzet még az olyan zseniális zeneszerzőknél is, mint Liszt Ferenc, alapvető félreértéseket szült. Ő ugyanis komolyan vette, hogy mi Magyarországon „cigányzenézünk", elhitte nekünk. Tanulmányában (*Bohémiens et leur musique en Hongrie, 1859, Paris*) a „cigányzene" cigány voltát bizonygatta, és rendkívül meglepődött a felháborodott magyarországi reagálásokon. (A magyar főurak, polgárok, akik mint amatőr zeneszerzők, ebben az időszakban többnyire ezeket a zenéket írták, és cigányzenészeikkel eljátszatták, nem szerették, ha lecigányozzák őket.)

A XX. század fordulóján Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán és társaik a városi cigányzenétől elfordulva, a „tiszta forrás" keresése közben akadtak rá azokra a falusi cigányzenészekre, akik hagyományos, korábban nem hallott, régies stílusban muzsikáltak. Lajtha László 1940-ben már a Magyar Rádióba is felhozatta az erdélyi Szék cigányzenészeit, hiszen gyönyörű, „magyar táncoknak" nevezett ősrégi népdalokat is tudtak, ezekkel szolgálva ki a falu népét. A táncházmozgalom, Kallós Zoltán és Martin Györgyék nyomdokain járva, az Utolsó Óra programban még rögzíteni tudta a falusi zenekarok játékát a teljes Kárpát-medencéből, elégséges muníciót adva a jövő népzenészeinek ennek a pótolhatatlan tudásnak az elsajátítására, továbbéltetésére. Közben azonban a városi cigányzene is a kihalás szélére került, így most ennek továbbéltetése is azok gondja lett, akik korábban, Bartókék nyomán, ellene fordultak.

Úgyhogy, kedves honfitársaim a Kárpát-medencében, becsüljük meg még megmaradt cigányzenészeinket. Velük közös zenei múltunk olyan pótolhatatlan szelete veszne el, amire bármelyik ország büszke lenne, mulató negyedeket, zenei birodalmakat építenének rá. Csak nekik nincs ilyen.

Zászlók

A zászlókra különösen érzékenyek vagyunk ezen a tájon. Mikor kijutottam Amerikába, megdöbbentett, hogy az amerikai vagy a kanadai zászló sokszor hatalmas méretekben ott virított egy-egy dagadó keblű állampolgár kertjében vagy az üzletlánc előtti parkolóban, demonstrálva a multinacionális (!) cég amerikai kötődését. Akkortájt itthon még erősen nem volt divat a trikolórok használata, és otthon Erdélyben sem. Ott a trianoni sokk után borult piros-fehér-zöldbe sok viselet és berendezési tárgy, bútor. A második világháború után azonban a kommunisták minden ilyen identitás-demonstrációt nacionalizmusnak tekintettek és tiltottak, büntettek. Magyarországon már nacionalizmust gyanítottak az elvtársak minden piros-fehér virágkompozícióban, Romániában pedig a piros-fehér-

zöld volt tiltott, később pedig a zöld színt külön is betiltották (például a plakátokon), kivéve, ha az őszi sárguló fákon kellett a leveleket zöldre festeni a „Kárpátok géniusza" látogatása előtt. Ebben az időszakban gyakoribbak voltak a ruhák a megviselt blokkok külső szárítókötelein, mint a zászlók.

Kilencven után aztán minden megváltozott, Erdély hirtelen piros-sárga-kékbe borult, és Magyarországon is sok helyen építettek reprezentatív nagyságú zászlórudakat a nemzeti zászlóknak. A legdurvábban ebben az időszakban a kolozsvári polgármester bánt a román nemzeti színekkel: nemcsak a városi pihenő lécpadjait festette le, de még a szemetes kosarak is piros-sárga-kékben pompáztak. Székelyföld is magára talált közben és Szűzanya-kékbe borult, amit a helyi, kisebbségben élő románok erősen nehezményeznek, pedig ők is keresztények. A sok feljelentés és büntetés visszaszorította a székely zászlókat a magánterületekre, de elkezdtek megjelenni a nemzetiszín szalagok, jelvények is., sőt már nálunk is előfordul, nem csak Amerikában, hogy egy-egy módosabb hazafi birtokán is kifüggeszti a nagy zászlót, és ha meccsre, esetleg hajózni megy, viszi magával.

A legváratlanabb helyeken találkozom utazásaim során a román zászlóval: egy kalotaszegi, gorbói, menekült-kalyibának is alig alkalmas sátorszerű tákolmányon, illetve legutóbb legnagyobb meglepetésemre, egy magán halastó mellett. És persze, Budapesten, hiszen 2011-ig egy átlagember számára teljesen összetéveszthetően, Budapest zászlaja ugyancsak piros-sárga-kék volt, zinte segítve ezzel az amerikaiakat, hogy jogosan tévesszék össze Bukarestet és Budapestet.

A bukarestiek persze még véletlenül sem választották a piros-fehér-zöldet zászlajuk színéül.

Ötvenkét hét

Egy éves a vasárnap.hu, egy éve küldöm az éterbe optimista vagy borongós gondolataimat.

Anno ezt írtam: „Ez nekem arra azért jó, hogy legalább leírom gondolataimat, tapasztalataimat, melyek nap, mint nap foglalkoztatnak, amelyek tulajdonképpen életem, munkám motorjai. Hátha az így hetente kiizzadott írások valakinek hasznára válnak… Paraszt nagyapám mondta, mikor ki akartam dobni a kenyér maradékát: »ne pazarolj, add oda né, a tyúknak! Felszedi, és legalább van valami a begyében«."

Olyan ember gondolatait olvasod tehát, kedves Olvasóm, aki büszke, amikor „parasztot" mond, jóllehet a köznyelvben régóta dehonesztáló jel-

zőként használják, finomkodó igazságtalansággal, a városi kispolgár lenézésével. Még Arany János is a „Hé, Paraszt! melyik út megyen itt Budára?" sorral jelzi Laczfi megvetését Toldi Miklós iránt, majd később: „Szép öcsém, be nagy kár / Hogy apád paraszt volt, s te is az maradtál." Én viszont paraszt nagyapámék nyomdokain járok, mindig is úgy gondoltam, hogy addig, amíg emlékezni tudunk rájuk, nem halnak meg, velünk együtt, bennünk élnek tovább. Meggyőződésem, hogy minden családban voltak, vannak paraszt ősök, akikre büszkék lehetünk. Talán meg sem gondoljuk, mikor leparasztozunk valakit, hogy mit mondunk, mint a kötőszóként használt káromkodásoknál.

Az elmúlt egy év alatt sokszor felmerült bennem az is, hogy vajon, kinek írok? Ki is vagy te, Olvasóm? Te ismerted nagyapáidat? Élnek benned, gondolataidban, tetteidben tovább? Vagy csak idefújt az internet szele, egy szórakozott pillanatra, aztán mész is tovább? Reménykedem, hogy kérdéseim belekongnak a lelkedbe és legalább egy kicsit megpihensz, elgondolkodsz rajtuk. Ha ez teljesül, már nem írtam hiába… Persze, nekem is hasznomra volt az esztendőnyi rendszeres írás, hiszen ha sikerült ez alatt az egy év alatt egy sor feszültséget kiírni magamból vagy kiszínezni apró, de igaz történetekkel az elmúlt harminc év nagy freskóját, már megérte.

Azért a múlt idő, kedves Olvasó, mert búcsúzom, itt megállok az írással. Nem mintha nem lenne ezer meg ezer megírható történet körülöttem, és remélem, hogy valaki, akár Te is, valahol folytatni fogod az emlékezést. Nekem viszont az elmúlt egy évben teljesen új irányt vett az életem, már nem csak a budapesti Hagyományok Házával kell törődnöm, hiszen a múlt héten, októberi friss hajtásként megalakult az Erdélyi Hagyományok Háza is. Én pedig reménykedem, hogy előbb-utóbb visszatérek a szülőföldemre, ahonnan nem kell egy-egy napot utaznom, hogy meglátogassam édesanyámat vagy nagyapáim, édesapám sírját.

Sok ott is a tennivaló. A Nap így is, úgy is, felkel holnap, én viszont akkor már egy kicsit közelebb leszek a napfelkeltéhez.